

University of Groningen

Aiming for the Stars

Harskamp, E.G.; Zomerman, E.; oonk, H.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2005

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Harskamp, E. G., Zomerman, E., & oonk, H. (2005). *Aiming for the Stars: onderzoek naar taalvoorbereiding en uitwisseling tussen Nederlandse en andere Europese scholen*. GION, Gronings Instituut voor Onderzoek van Onderwijs, Opvoeding en Ontwikkeling, Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

GION

Gronings instituut voor onderzoek
van onderwijs, opvoeding en ontwikkeling
Rijksuniversiteit Groningen
Postbus 1286
9701 BG Groningen

Aiming for the Stars

E. Harskamp E. Zomerman H. Oonk

Aiming for the Stars

Onderzoek naar taalvoorbereiding en uitwisseling
tussen Nederlandse en andere Europese scholen

E. Harskamp
E. Zomerman
H. Oonk

**Aiming for the Stars: onderzoek naar taalvoorbereiding en
uitwisseling tussen Nederlandse en andere Europese scholen**

E. Harskamp
E. Zomerman
H. Oonk

GION

Gronings Instituut voor
Onderzoek van onderwijs,
Opvoeding en ontwikkeling
Rijksuniversiteit Groningen
Postbus 1286
9701BG Groningen

Ontwerp:

H. van Dijk

ISBN 90-6690-692-8

- © 2005. GION, Gronings Instituut voor Onderzoek van Onderwijs, Opvoeding en ontwikkeling.
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photo print, microfilm or any other means without written permission of the Director of the Institute.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Directeur van het Instituut.

Inhoudsopgave

INHOUDSOPGAVE	3
1 INLEIDING	7
1.1 Europa en verwerving van vreemde talen	7
1.2 Leeswijzer	11
2 KRACHTIGE MODELLEN VOOR INTERNATIONALE UITWISSELING	13
2.1 De ontwikkeling van een programma voor Engels spreken en luisteren	13
2.2 Onderzoeksopzet	15
2.3 De uitvoering van de taalvoorbereiding	18
2.3 Uitvoering van de uitwisselingen	23
2.4 Effecten van taalvoorbereiding en uitwisseling	29
3 VERSPREIDING VAN DE RESULTATEN VAN KRACHTIGE LEEROMGEVINGEN	33
3.1 Aanpak van de verspreiding	34
3.2 Onderzoeksopzet en deelname van scholen	34
3.3 Talige voorbereiding en uitwisseling	37
3.4 Resultaten van de leerlingen	40
4 SYSTEMATISCHE VOORBEREIDING VAN SPREEKVAARDIGHEID	45
4.1 De onderzoeksopzet	45
4.2 Uitvoering van het taalvoorbereidingsprogramma	47
4.2 Effecten van het taalprogramma	50
4.4 Conclusie	52
5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	53
5.1 Conclusies en discussie	53
5.2 Aanbevelingen	59

Voorwoord

In de onderzoeken die hier worden gerapporteerd gaat het om de ontwikkeling en implementatie van didactische modellen voor een taalvoorbereiding bij leerling-uitwisselingen tussen scholen voor voortgezet onderwijs met andere scholen binnen Europa. Het onderzoeksrapport is samengesteld voor het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Het eerste project waarvan verslag wordt gedaan heeft geleid tot didactische modellen bestaande uit: een draaiboek, taalvoorbereiding voor leerlingen in het spreken en luisteren in de Engelse taal en een logboek voor leerlingen. Deze zijn in de praktijk beproefd. Het tweede project waarover wij rapporteren gaat over de verspreiding daarvan. Met een deelsubsidie van OCW onderzochten we of scholen die in de eerste helft van 2005 op uitwisseling gingen een didactisch model konden uitvoeren bij hun uitwisseling. Het Europees Platform voor het Nederlands Onderwijs heeft de overdracht van de didactische modellen en de lesmaterialen als taak genomen. De disseminatie beperkte zich niet tot Engels als voertaal, maar werd ook toegepast in scholen die uitwisselingen organiseren met Duits als voertaal. Het GION deed evaluatieonderzoek en constateerde dat de bereidheid van scholen om een model uit te voeren beperkt was. Er werden geen taalleereffecten bij leerlingen geconstateerd. Het derde project is van het GION en gaat over het effect van systematische taalvoorbereiding volgens een didactisch model. In het onderzoek is een vergelijking in spreekvaardigheid gemaakt tussen leerlingen die spreeklessen volgden met leerlingen die in de Engelse taal les in Engels krijgen. Het onderzoek laat zien dat het onder gunstige onderwijsomstandigheden mogelijk is om leerlingen in havo-4 in korte tijd voor te bereiden op mondelinge communicatie in een vreemde taal en hen het niveau te laten behalen van leerlingen die in de Engelse taal hun lessen Engels krijgen.

De drie onderzoeken hebben duidelijke aanwijzingen opgeleverd voor de mogelijkheden die de ontwikkelde didactische modellen bieden voor geslaagde internationale uitwisselingen en indicaties gegeven voor de manier waarop de verspreiding wel en niet succesvol kan verlopen.

Egbert Harskamp (projectleider)
Groningen, juli 2005

1 Inleiding

1.1 Europa en verwerving van vreemde talen

Nederlandse scholen voor voortgezet onderwijs vormen samen met scholen uit andere landen van de Europese Unie een partnerschap en zorgen voor jaarlijkse uitwisseling tussen leerlingen en leraren. Men gaat bij elkaar op bezoek en leerlingen worden ondergebracht in gastgezinnen. Dit vormt de kern van de internationalisering in het voortgezet onderwijs. Internationalisering heeft als doel de kwaliteit van het onderwijs te verhogen en de Europese internationale oriëntatie te versterken. Het eerste doel heeft vooral betrekking op de voorbereiding van een uitwisseling door goed onderwijs in de doeltaal en door de voorbereiding van een project op school. Het tweede doel heeft betrekking op de uitwisseling tussen leerlingen en de kennis die wordt verworven van het land en de bewoners die de leerlingen gaan bezoeken. Om beide doelen te bereiken is het van belang dat leerlingen op een effectieve manier de moderne vreemde talen leren spreken.

Oonk (2004) heeft laten zien dat Europese en internationale uitwisselingen de luister- en spreekvaardigheid in de vreemde talen van leerlingen positief kunnen beïnvloeden, maar dat dit lang niet altijd het geval is. Dit eerste empirische onderzoek naar de effecten van internationalisering bij leerlingen maakt echter nog niet duidelijk hoe de verschillende elementen van de internationale uitwisseling bijdragen aan het spreken en luisteren in een vreemde taal. Van scholen wordt het een en ander verwacht als ze internationale uitwisselingen organiseren. Ten eerste een voorbereiding in het spreken en luisteren op school voorafgaande aan de uitwisseling. Ten tweede het leggen van contact met de leerlingen van de school in het buitenland en ten derde het onderhouden van contacten met de school en de ouders in gastgezinnen tijdens de uitwisseling in het buitenland.

De taalvoorbereiding is nodig omdat veel leerlingen na enige jaren voortgezet onderwijs wel een passieve woordenschat hebben opgebouwd, maar vaak de vreemde taal niet spreken. Bijvoorbeeld veel leerlingen spreken slecht Engels en dat is niet alleen door faalangst om tot spreken te komen, ze missen de vaardigheid en de routine. Dit komt voor een belangrijk deel door het bestaande onderwijs in de vreemde talen. Onderzoek (Huibregtse et al., 2000) laat zien dat er in de praktijk heel weinig werkelijke interactie in

de klas plaatsvindt. De interactievormen blijven veelal beperkt tot het stellen van halfopen vragen aan individuele leerlingen door de docent. Werkelijke interactie in de vreemde taal is zeldzaam, zelfs in klassen in tweetalige scholen. Lesobservaties laten zien dat de leerlingen gemakkelijk terugvallen op het Nederlands en tegelijkertijd in gesprekken aangeven het merkwaardig te vinden dat hen dat wordt toegestaan (De Bot, 2003). Dat interactie in de klas in de vreemde taal heel wel mogelijk is, bleek ook in die observaties. Met name in de hogere klassen van het vwo, waar aandacht aan literatuur en cultuur werd besteed, vonden regelmatig discussies in het Engels plaats. De evaluatie van de basisvorming die de Inspectie van het Onderwijs (1999, 2005) aan het einde van de jaren '90 heeft uitgevoerd laat een vergelijkbaar beeld zien. Het gebruik van de doeltaal als voertaal behoort tot het vakdidactische profiel van de programma's moderne vreemde talen. In de praktijk gebruikt hooguit eenderde van de scholen daadwerkelijk de doeltaal als voertaal (Inspectie van het Onderwijs, 1999, Onderwijsverslag, 2005). In het onderwijsverslag over 2003/2004 pag 236, staat het volgende:

'In de lessen Engels, Frans en Duits hanteert slechts een minderheid van de leraren de doeltaal tot op zekere hoogte als voertaal. Dit is een bekend gegeven in het Nederlandse onderwijs. Uit een internationaal vergelijkend onderzoek in acht Europese landen naar de prestaties van vijftienjarige leerlingen voor Engels blijkt dat in Nederland het Engels tijdens de les zeer weinig als communicatietaal wordt gebruikt vergeleken met de andere landen (Bonnet e.a., 2004). Daardoor missen de leerlingen praktische oefenmogelijkheden in het gebruiken van de vreemde taal.'

Veel scholen geven in hun beleidsplannen aan ook voor de andere vreemde talen te streven naar de doeltaal als voertaal, maar docenten en directies geven aan dat de praktijk weerbarstig is. Veel docenten blijken er moeite mee te hebben de leerlingen te veel aan het woord te laten omdat ze daarmee de controle op de klas vrezende te verliezen. Verder is er het probleem van de leerstofoverlading. Vaak is er maar beperkte tijd (een of twee lessen per week) voor Engels of een andere vreemde taal. Circa 15 minuten van een les voor spreekonderwijs is vaak al veel. Op het programma van het reguliere vreemde talenonderwijs staan vooral de andere taalaspecten zoals: vocabulaire, grammatica, lezen, schrijven en luisteren.

Recent onderzoek van Harskamp, Suhre en Zomerman (2005) bevestigt dit beeld en geeft een stand van zaken tijdens uitwisselingen. Observaties in lessen Engels en

tijdens uitwisselingen met een school in het buitenland geven het volgende beeld van scholen die jarenlange ervaring hebben. In de geobserveerde lessen Engels kwamen talige interacties van leerlingen maar beperkt voor. De lessen waren voor het grootste deel klassikaal georganiseerd en werd er voornamelijk geluisterd door de leerlingen. Bij de uitwisselingen is de stand van zaken als volgt. Er ontbraken organisatorische en didactische voorwaarden om het spreken in het Engels actief te bevorderen bij de leerlingen. De bronnen waaruit leerlingen Engels konden vernemen tijdens de uitwisseling waren weliswaar aanzienlijk gevarieerder dan tijdens de gewone lessen in een vreemde taal. In de lessen is de leraar of een medeleerling dan wel een geluidsopname de belangrijkste bron van Engels. Tijdens de uitwisselingen zijn er naast deze bronnen ook de buitenlandse leerlingen, hun ouders en buitenstaanders als gidsen en zakenmensen of medereizigers die als bron van Engels fungeren. De rol van de leraar is aanzienlijk minder groot en er is minder klassikaal georganiseerde educatie. Tijdens de uitwisseling wordt procentueel gezien tijdens het contact met personen uit het buitenland meer Engels gebruikt dan tijdens de luister- en spreeklessen op school. Er is echter geen sprake van intensief contact met sprekers van de vreemde taal. De contacten zijn tijdens de uitwisseling beperkt en niet systematisch georganiseerd.

Voor het taaleffect van internationale uitwisselingen is intensief contact met sprekers van de vreemde taal in het buitenland essentieel. De intensiteit van het contact wordt belangrijker naarmate het verblijf korter is (Coleman, 1997). De uitwisselingen van Nederlandse scholen met het buitenland zijn relatief kort (variërend van een paar dagen tot één of twee weken). In die tijd zullen leerlingen dus veel moeten spreken om beter te leren communiceren in de vreemde taal. Taalonderzoek laat zien dat het leren spreken van een vreemde taal waarschijnlijk begint met goed luisteren in betekenisvolle contexten. Het voorbereiden op een bezoek in een Engelstalig gezin is zo'n context. De leerling dient op school veel gesproken Engelse zinnen aangeboden te krijgen en ervaart de betekenis in verschillende situaties. Na verloop van tijd gaat de leerling deze spreekvoorbeelden (modellen) nadoen en ontstaat er geautomatiseerde kennis van alledaagse zinnestelsels en woorden. Spreekvaardigheid groeit door luisteren naar voorbeelden, nadoen van voorbeelden en variaties uitproberen in gesprekken en door het koppelen van passieve woordenschat aan het spreken. Door zich bewust te worden dat gesproken woorden en zinnen dezelfde betekenis hebben als geschreven woorden

en zinnen, kan de leerling zijn passieve woordenschat verbinden met de groeiende woordenschat van het spreken (Ellis, 1999).

Burns & Joyce (1997), Brown (2001) and Carter & McCarthy (1995) laten zien dat er verschillende benaderingen zijn voor het geven van spreekonderwijs in een vreemde taal. Het gaat in hoofdzaak om twee verschillende benaderingen:

De *competentiegerichte benadering* heeft als doel het snel en efficiënt leren spreken van een vreemde taal voor bepaalde gesprekssituaties. De leerlingen krijgen communicatieve taken op een gestructureerde manier aangeleerd. Het gaat om cognitief modelleren. De leraar geeft een voorbeeld en legt uit in welke situaties je een dergelijk voorbeeld gebruikt. Hij laat dan de leerlingen oefenen tot ze het voorbeeld goed kunnen nadoen. Daarna moeten de leerlingen zelf variaties op de voorbeeldtaak bedenken en die uitvoeren. De taken kunnen bestaan uit leren uitvoeren van dialogen, leren vragen stellen, vragen beantwoorden, uitleg geven etc. De leerlingen kopiëren het gedrag van de leraar en proberen hun eigen spreekstijl te vinden. Tijdens de training wordt de leerlingen duidelijk uitgelegd met welk doel ze de verschillende spreektaken leren.

De taken moeten veel gelegenheid bieden tot interactief oefenen van twee of meer leerlingen. De leraar moet er op letten dat de taken beperkt zijn en goed uit te voeren in korte spreekoefeningen. De leraar moet niet te veel ingaan op nieuwe woorden en grammaticale structuren als leerlingen nog maar net bezig zijn met spreekoefeningen. Het grootste voordeel van deze benadering is dat leerlingen met relatief weinig voorkennis van vocabulaire vrij snel kunnen leren spreken in standaardsituaties en dat ze gaandeweg daar zelf variaties bij bedenken. De leraar kan de vooruitgang van leerlingen goed in de gaten houden omdat leerlingen dezelfde cyclus doorlopen en steeds eerst het voorbeeld moeten leren beheersen voor ze eigen variaties gaan maken. De leraar kan direct zien wie meer hulp nodig heeft en leerlingen hebben een heel duidelijke structuur volgens welke ze leren.

De *interactieve benadering* heeft zijn aangrijpingspunt in de interesses van de lerenden en realistische situaties. Het gaat ervan uit dat leerlingen moeten leren spreken over onderwerpen die zij van belang vinden en die hen motiveren tot het uitwisselen van gedachten. Deze benadering is geschikt voor leerlingen die al een zekere spreekvaardigheid hebben en die hun spreekvaardigheid verder willen uitbreiden. Het is van belang om leerlingen een rijke omgeving te bieden met onderwerpen om over te spreken. Bijvoorbeeld: de leraar toont een nieuwsitem van de Engelse TV en de leerlingen wordt naar hun mening gevraagd over het geen is gebeurd. De leraar vat de

discussie samen en vraagt de leerlingen om sommige vragen in kleine groepjes te bediscussiëren. Leerlingen leren door de introductie van het onderwerp en door de klassikale discussie vooraf en aantal kernwoorden en zinnen en zullen zelfstandig verder kunnen praten. Aan het einde van de les brengen de leerlingen hun meningen over de vragen naar voren en die worden kort klassikaal besproken. Het grote voordeel van deze benadering is dat de leraar met onderwerpen kan komen die leerlingen aanspreken en hen motiveren tot spreken. Het nadeel is dat de inhoud van de spreekles minder gestructureerd is en dat het voor de leraar minder overzichtelijk is wie extra steun nodig heeft om actief te blijven deelnemen aan de discussie. Mits goed georganiseerd gaat er ook in deze lessen weinig tijd verloren en zullen leerlingen veel van de tijd actief spreken in plaats van alleen maar luisteren.

1.2 Leeswijzer

In de onderzoeken die hier worden gerapporteerd gaat het om de vraag of talige voorbereiding en internationale uitwisseling leiden tot betere taalvaardigheden van leerlingen in het spreken en luisteren in de vreemde taal. De focus ligt op de ontwikkeling van modellen voor een optimale voorbereiding en begeleiding van taalleren onder leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Er zal gebruik worden gemaakt van de twee benaderingen van spreekonderwijs zoals hierboven weergegeven.

Er wordt eerst verslag gedaan over een onderzoek naar krachtige didactische modellen voor verbetering van het spreken en luisteren in een vreemde taal in de context van internationale uitwisselingen op voortrekkerscholen die eind 2004 op uitwisseling gingen. Met dit project is getracht een positieve profilering van Nederland te geven op het gebied van vreemde talenonderwijs. De uitkomsten van het onderzoek, in het kader van kortlopend onderwijsonderzoek (VLPC), zijn in januari 2005 gepubliceerd door het GION te Groningen. Het project richtte zich in de eerste plaats op de ontwikkeling van krachtige didactische modellen voor vreemdetalenonderwijs en het gebruik daarvan ten behoeve van internationale mobiliteit en uitwisseling van leerlingen. De toetsing van de modellen aan de effecten bij leerlingen is de proef op de som. Het project heeft geleid tot een draaiboek waarmee scholen bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van leerlingenuitwisselingen, een krachtige leeromgeving kunnen realiseren met als doel de taalleereffecten te versterken. Het onderzoek heeft voor de praktische invulling van de taalvoorbereiding door docenten voor de Engelse taal een lessenreeks opgeleverd met spreeklessen voor de docent en luisteroefeningen voor leerlingen. Er zijn lessen en

materialen voor vmbo volgens de competentiegerichte benadering en voor havo/vwo volgens de interactieve benadering.

Vervolgens is er onderzoek gedaan naar de verspreiding en de effecten van krachtige didactische modellen voor taalleren door leerlingenuitwisselingen in het voortgezet onderwijs.

Het tweede onderzoek waarover wij rapporteren gaat over de verspreiding. De centrale vraag is of scholen aan de hand van het draaiboek en met de concrete lessen en oefenmaterialen voor leerlingen mogelijkheden zien om hun talige voorbereiding op internationale uitwisseling te verbeteren. Deze vraag is met een deelsubsidie van OCW onderzocht bij scholen die in voorjaar 2005 op uitwisseling gingen. Het Europees Platform voor scholen (Europees Platform) heeft zorg gedragen voor de overdracht van de verworvenheden van het project krachtige didactische modellen op andere scholen. Het GION evalueerde in hoeverre de krachtige didactische modellen in andere scholen konden worden gerealiseerd en met welke indicaties voor succes bij de leerlingen. De disseminatie beperkte zich niet tot Engels als voertaal, maar werd ook toegepast in scholen die uitwisselingen organiseren met Duits als voertaal.

Het derde onderzoek waarvan verslag wordt gedaan is een kleinschalig onderzoek naar het effect van systematische taalvoorbereiding zoals voorgesteld in het project krachtige didactische modellen. De onderzoeksvraag is of de spreekvaardigheden van leerlingen in havo-4 door middel van een beperkt aantal intensieve spreeklessen voorafgaande aan de uitwisseling aanzienlijk verbeterd kunnen worden. In het onderzoek is een vergelijking in spreekvaardigheid gemaakt tussen leerlingen die systematisch spreekles kregen volgens de interactieve benadering met leerlingen die tweetalig Engels onderwijs volgden. Nagegaan is of na de reeks spreeklessen de leerlingen uit de experimentele groep hun Engelse spreekvaardigheid kunnen meten aan die van de leerlingen die Engels als voertaal in de lessen hebben. Met dit onderzoek kan worden nagegaan wat de impact van de systematische uitvoering van de reeks spreeklessen kan zijn als voorbereiding op een internationale uitwisseling. Het onderzoek laat zien wat er onder gunstige onderwijsomstandigheden mogelijk is om leerlingen in korte tijd voor te bereiden op mondelinge communicatie in een vreemde taal.

2 Krachtige modellen voor internationale uitwisseling

De onderzoeksvraag is: "In hoeverre verbetert de spreek- en luistervaardigheid van leerlingen door het gebruik van krachtige didactische modellen in het kader van de voorbereiding op internationale samenwerking en uitwisseling van leerlingen?".

2.1 De ontwikkeling van een programma voor Engels spreken en luisteren

Met behulp van twee ervaren docenten Engels in vwo-4 en vmbo-3 die veel spreekactiviteiten in hun lessen aanbieden is eerst nagegaan hoe effectieve spreeklessen in de praktijk zouden moeten verlopen en welke rol lesmaterialen uit de methode Engels daarbij kan spelen. Het bleek dat de docenten in grote lijnen de spreekactiviteiten uit de methoden uitvoerden, maar dat er verschillen in aanpak waren tussen vmbo en vwo. De vmbo-leraar volgde meer een competentiegerichte benadering met een herkenbare en steeds terugkerende fasering van de spreekles, terwijl de vwo-leraar een meer interactieve benadering koos. Het verschil in benadering hangt sterk samen met de voorkennis van leerlingen. De vmbo-leerlingen waren nog niet gewend om Engels te spreken en hadden weinig spreekvaardigheid. De vwo-leerlingen waren gewend om Engels in de les te spreken (de lessen worden vanaf klas 1 in het Engels gegeven) en het doel van de spreekactiviteiten is vooral om de leerlingen veel zelf aan het woord te krijgen en hen variaties te laten bedenken op standaardzinnen en uitdrukkingen binnen een bepaald onderwerp. Beide leraren maakten gebruik van het oefenen in tweetallen en van zogenoemde spreekkaarten waarop de rol van elke leerling is aangegeven. Beide leraren gaven vaak als introductie een demonstratie van een dialoog (vooral vmbo) of een video- of geluidsfragment of andere impuls voor een tweegesprek (vooral vwo). De onderzoekers besloten om deze verworvenheden in te bouwen in een reeks spreeklessen en bij de lessen luisteroefeningen te zoeken ter verbreding van de Engelse taalschat van leerlingen. Er werd uitgegaan van een schoolsituatie waarin vmbo- en vwo-leerlingen niet gewend waren om lessen in het Engels te volgen en weinig ervaring met Engels spreken hadden. Er werd derhalve een competentiegerichte benadering gevolgd.

De spreeklessen zijn erop gericht om leerlingen eerst te ondersteunen en later zelfstandig te laten spreken met gebruikmaking van spreekstrategieën. De leerlingen

krijgen een oriëntatie op een gespreksonderwerp door middel van een luisterfragment of videofragment. Ze krijgen daarover vragen om gericht te luisteren. Klassikaal worden de vragen besproken en wordt een woordspin op het bord gemaakt met de belangrijkste woorden en zinnen in het fragment. Daarna geven de leraar en een leerling een demonstratie van een dialoog aan de hand van spreekkaarten die over de woorden en zinnen op het bord gaan. Vervolgens oefenen de leerlingen zelf het onderwerp aan de hand van spreekkaarten. Na enig oefenen maken leerlingen zelf een dialoog en oefenen tot ze zonder spreekkaartje een dialoog kunnen houden. Tot slot geeft de leraar korte beurten aan de leerlingen met vragen over de woorden en zinnen op het bord.

In schema de zes stappen voor training van spreken, vanaf stap 4 zelfstandig:

1. Oriëntatie op het gespreksonderwerp
2. Samen een woordspin maken op het bord
3. Demonstratie door leraar en leerling
4. Oefenen aan de hand van spreekkaarten
5. Zelf dialoog maken en oefenen
6. Afsluiting: antwoord geven op vragen

Leerlingen krijgen na afloop van de les een huiswerkopdracht. Vaak zal die bestaan uit het beantwoorden van vragen over een luisterfragment van de CD-rom voor leerlingen. Per week houden leerlingen in hun taallogboek bij wat ze hebben gedaan en wat ze hebben geleerd.

Op de CD-rom voor de docent wordt een beknopt voorbeeld gegeven van het gebruik van deze zes stappen bij een spreekles. Leerlingen uit klas 3 van het vmbo laten samen met hun leraar Engels zien hoe je het spreken in korte tijd intensief kunt oefenen en tot zelfstandige taalproductie kunt komen. Op de CD-rom staan verder de lesjes uitgewerkt en de antwoorden die horen bij de CD-rom voor de leerlingen met oriëntatie- en huiswerkopdrachten. De lesjes gaan over de volgende onderwerpen: 1) 'Begroeten en kennismaken', 2) 'Je familie', 3) 'Tv-serie of film', 4) 'Inlichtingen vragen en geven', 5) 'Eigen cultuur', 6) 'Dagelijkse routines', 7) 'Actueel nieuws', 8) 'Onderwerp van de uitwisseling', 9) 'Hobby's, muziek en sport', 10) 'Favoriete maaltijden', 11) 'Discussie onderwerpen', 12) 'Vakanties', 13) 'Werk en sociaal werk', 14) 'Winkelen'.

Tussen de onderwerpen zit een verschil van moeilijkheidsgraad. De leerlingen hebben bij het ene onderwerp meer houvast bij het spreken aan de spreekkaarten die concrete voorbeelden geven van dialogen. Andere onderwerpen zijn minder gestructureerd uitgewerkt. Bij alle onderdelen is er wel steeds een introductie waarin belangrijke

woorden en zinnen naar voren komen en er is vaak een voorbeeld van de docent. Bij een aantal spreekkaarten, zal de rol van de ene leerling duidelijk meer eisen aan de spreekvaardigheid stellen dan de rol van de andere leerling. Daarom wordt ook steeds van rol gewisseld.

2.2 Onderzoeksopzet

In het vmbo is het onderzoek uitgevoerd op een grote scholengemeenschap met twee vestigingen (school A en B) voor vmbo. Het onderzoek is uitgevoerd bij leerlingen van de theoretische leerweg. Op de ene vestiging volgden de leerlingen die op uitwisseling gingen (14 van de in totaal 46 leerlingen) het taalvoorbereidingsprogramma. De leerlingen van deze vestiging gingen op uitwisseling naar Polen. Van de andere vestiging gingen 22 leerlingen op uitwisseling. Deze leerlingen hadden ook als bestemming Polen. De 94 leerlingen uit beide vestigingen die niet meededen aan de uitwisseling vormden de controlegroep.

In het vwo deden vijf scholen mee aan het onderzoek. Op een school (C) is met de leerlingen die meededen aan de uitwisseling (in totaal 12 leerlingen) een taalvoorbereidingsprogramma uitgevoerd. Op drie andere vwo-scholen (D, E, en F) was er een uitwisseling waar een deel van de leerlingen aan meedeed (in totaal 89 leerlingen). Een van deze scholen (D) ging naar Engeland. De overige twee gingen naar een niet-Engelstalig land (Polen, Duitsland en Italië). Een school zonder uitwisselingsprogramma was uitgekozen als controleschool. In totaal deden 57 van de leerlingen op alle deelnemende scholen niet mee aan de uitwisseling.

Er is gebruik gemaakt van vaardigheidstoetsen voor spreken en luisteren. De toetsen zijn afgenomen twee weken voor de taalvoorbereiding en uitwisseling en binnen twee weken na terugkomst. Bij de eerste toetsafname hebben alle leerlingen een vragenlijst ingevuld over achtergrondgegevens (geslacht, geboorteland, Engels taalgebruik en rapportcijfer voor Engels op het overgangsrapport). Bij de tweede afname hebben de leerlingen die aan de uitwisseling hebben meegedaan eveneens een lijst met vragen ingevuld over het gebruik van Engels tijdens de uitwisseling.

Toetsen, vragenlijsten en logboeken

Er is gebruik gemaakt van vaardigheidstoetsen voor spreken en luisteren. De toetsen zijn afgenomen twee weken voor de taalvoorbereiding en uitwisseling en binnen twee weken na terugkomst. Bij de eerste toetsafname hebben alle leerlingen een vragenlijst

ingevuld over achtergrondgegevens (geslacht, geboorteland, Engels taalgebruik en rapportcijfer voor Engels op het overgangsrapport). Bij de tweede afname hebben de leerlingen die aan de uitwisseling hebben meegedaan eveneens een lijst met vragen ingevuld over het gebruik van Engels tijdens de uitwisseling.

In het vmbo zijn voor de toetsing van de spreekvaardigheid oude basisvormingstoetsen gebruikt. Voor luisteren zijn toetsen gebruikt met items die deels afkomstig zijn uit oude basisvormingstoetsen en deels uit methoden Engels voor het havo. In het vwo zijn spreektoetsen gebruikt die zijn samengesteld uit basisvormingstoetsen en ander toetsen en lesmateriaal voor havo en vwo. De gebruikte luistertoetsen bevatten deels luisterfragmenten uit Cito-toetsen voor vwo en deels uit lesmethoden voor het vwo. Enkele voorbeelden uit de toetsen.

Voorbeeld luistertoets vmbo

“A seventy three year old woman living alone, was tied up at home by thieves who left with valuables worth thousands of pounds. The elderly woman was forced to hand over the key to a built-in safe. Her attackers later returned to remove some antique paintings and jewelry.” ‘Eén...’

1. Wat vertelt dit bericht over de 73-jarige vrouw?
 - A Ze werd door de inbrekers vastgebonden beroofd.
 - B Ze werd vermoord door de inbrekers omdat ze alarm sloeg.
 - C Er werd bij haar ingebroken toen ze niet thuis was.

“A blockade of lorries had to be set up to keep a herd of starving elephants from reaching the city of Calcutta in India. The elephants had already trampled fifty people to death, while hunting for food since they left the forest where they lived.” ‘Twee...’

2. Wat vertelt dit bericht over een kudde olifanten?
 - A Ze vormden een bedreiging voor de mensen.
 - B Ze werden gevoerd om niet van de honger om te komen.
 - C Ze zijn door stropers doodgeschoten.

Voorbeeld spreektoets vmbo

Situatieschets

Je bent op Schiphol om je oom en tante op te halen. De vlucht heeft vertraging en jij besluit te gaan kijken naar de vliegtuigen op de promenade. Onderweg stopt de lift plotseling. Een mevrouw begint in het Engels tegen je praten.

Woman (in the elevator) (toetsafnemer)

Oh dear I hope I won't miss my flight now.
Do you now what time it is?

I'm from Mexico and I'm flying back today.
I've been here on holiday.

Yes we had a great time but I hate being
stuck here. I'm a bit claustrophobic you see.

Leerling

9. Reageer hierop en vraag waar ze heen gaat.

10. Vraag of ze het leuk heeft gehad.

11. Vraag wat ze daar mee bedoelt.

Voorbeeld luistertoets vwo

“Irish sport and nationalism.’ ‘And this week we’re focusing on uniquely Irish sports like Gaelic football as well as hurling, and considering the history of the Gaelic Athletic Association, and what playing Gaelic sport means to people both in Ireland and in Australia.’ ‘Being involved in Gaelic sports in Australia, I suppose for me being an Irish man, is a very important facet of my life, because it rekindles the links I’ve had with the GAA since I was a kid back home in Ireland. It’s part of our culture. To me, keeping that alive and fostering here in a far away country, just keeps you in touch with your links with your past and with your family back home.’ ‘For me it keeps me in touch with my homeland. I think a lot of other people the same way. You meet your own. Not that I, I mean, I mix with everybody, but there’s just something that keeps you with your own.’ ‘One...’”

1. According to the guests in the programme, why are Gaelic sports important?
 - A They encourage you to practice a sport of your own.
 - B They make you feel at home both in Ireland and in Australia.
 - C They help you mix with everybody.
 - D They help you keep in touch with your original background.

“And more on Gaelic football later in the programme. In Ireland the Gaelic Athletic Association was founded in 1884 by a schoolteacher called Michael Cusack. According to Mike Cronin, who’s the author of a book called *Sport and Nationalism in Ireland*, the Gaelic Athletic Association was established as much for political as sporting reasons.’ ‘The GAA, as it popularly known, was founded really as a backlash against the British presence within Ireland. There was a very great concern within society that British behaviour, British customs, British music, even the English language, were taking over from the traditional Irish way of life. The people who founded the GAA, all firmly believed that an Athletic body had a role not only to preserve those Irish customs, for which they used Gaelic football and hurling, but that those sports represented Gaelic manhood, Gaelic masculinity, strength, physical fitness. A level of physical fitness, which they also saw because these people were intensely politically motivated, that could be used in the future in any struggle against Britain. So there is a two-way thing there. It’s a reaction against British culture, but it’s also a preparation for us, a longer term revival and then hopefully a, from their perspective, a successful struggle for Irish nationalism.’ ‘Two...’”

2. Mike Cronin mentions some reasons for founding the GAA. Which is NOT mentioned?
 - A Fighting against English.
 - B Protecting Irish sports.
 - C Encouraging physical fitness.
 - D Preserving Irish customs

Voorbeeld spreektoets vwo

Situatieschets voor de leerling

Je wilt je Engelse vrienden (de McCranberries) vandaag ophalen van Schiphol. Zij komen als het goed is met een vlucht van British Airways en landen om half vier ’s middags. Ze komen uit Londen. Je hebt gehoord dat het weer in Engeland erg slecht is en je vraagt je af of het vliegtuig wel op tijd komt. Je weet bovendien niet zeker of ze ook op de passagierslijst staan.

Jij belt naar de British Airways Information Service. Je vertelt dat je vrienden wilt afhalen van Schiphol, maar dat je gehoord hebt dat het slecht weer is in Engeland, en nu niet weet of ze vertraging hebben. Bedank aan het eind van het gesprek voor de gegeven informatie.

BA information service medewerker (toetsafnemer)

Toetsafnemer beantwoordt de telefoon met:

British Airways information service. How can I help you?

Er belt iemand met een vraag over een mogelijk vertraagde vlucht. Toetsafnemer vraagt naar het volgende:

- In order to give you the right information, I’ll need some more information. What are the names of the friends you’re going to pick up?
- What’s their flight number and what’s the airport of departure?

- What's the time of departure and what's the supposed time of arrival?

Als alle vragen beantwoord zijn vraagt u:

- Well, there are snow storms in London. At the moment, it is impossible for planes to depart or land. There is a delay of approximately three hours. The flight might even be postponed to the next day. We'll know more in two hours.

Als u netjes bedankt wordt zegt u:

- You're welcome!

De betrouwbaarheid van de toetsen was over het algemeen voldoende en de toetsen zijn goed bruikbaar om effecten van een taalprogramma vast te stellen.

Het zelfvertrouwen van leerlingen en hun logboek

In het onderzoek hebben leerlingen twee keer 20 stellingen beantwoord over hun beheersing van het Engels. De antwoorden op deze vragen geven aan hoeveel zelfvertrouwen leerlingen hebben in: a) het lezen in het Engels, b) het luisteren, c) spreken en d) het leren van nieuwe Engelse woorden.

Een voorbeelditem uit het onderdeel spreken is: *Ik kan in het Engels goed duidelijk maken wat ik wil zeggen*. Leerlingen kunnen bij deze stelling antwoorden met *zeer slecht* (score 1), *slecht* (score 2), *redelijk* (score 3), *goed* (score 4) en *zeer goed* (score 5). De 20 stellingen vormen een betrouwbare schaal.

De leerlingen die aan het taalvoorbereidingsprogramma meededen kregen aan het begin van het onderzoek een logboek om in te vullen welke onderwerpen en oefenstof ze in de voorbereiding hebben geoefend en bij welke onderwerpen ze tijdens de uitwisseling praktijkervaring in het spreken en luisteren in het Engels hebben opgedaan. Het logboek (portfolio) is als bijlage opgenomen.

2.3 De uitvoering van de taalvoorbereiding

De taalassistent heeft in zowel de vmbo- klas als de vwo-klas voorbeeldlessen gegeven met het taalprogramma. Zij heeft in de vmbo-klas spreeklessen gegeven over zeven onderwerpen en in de vwo-school over een onderwerp. De lessen duurden doorgaans 15-20 minuten. Hierna volgen enkele lesbeschrijvingen.

Een spreekles in het vmbo

Voorbeeld 1: dinsdag 2 november, 'tv-serie of film'

			
Oriëntatie: Samen dialogoog uitspreken	Woordspin op het bord	Demonstratie	Zelf oefenen

Figuur 2.1: Belangrijke stappen uit de spreekles in het vmbo in beeld

Oriëntatie: De les is geheel in het Engels gegeven. Door eenvoudige taal te gebruiken konden de leerlingen het volgen. Eerst is het thema van de les genoemd. Samen met een leerling heeft de taalassistent de dialoog 'What shall we do' uitgesproken. Om de overige leerlingen ook actief te laten zijn, heeft de taalassistent voor hen een aantal vragen. De taalassistent heeft deze in steekwoorden op het bord geschreven. Na afloop van de dialoog zijn de vragen en de antwoorden met de leerlingen besproken. Uit de beurten bleek dat de meeste leerlingen de vragen goed wisten te beantwoorden.

Woordspin: Samen met de leerlingen heeft de taalassistent een woordspin gemaakt over films en naar de film gaan. Aangezien de leerlingen vooral woorden noemden die te maken hadden met naar de film gaan heeft de taalassistent het zo gestuurd dat de leerlingen ook woorden gingen noemen over films in het algemeen, zoals komische films of romantische films. Dit is bereikt door de leerlingen vragen te stellen.

Demonstratie: Tijdens de demonstratie heeft de taalassistent samen met een leerling aan de hand van de spreekkaarten voorgedaan hoe een gesprek tijdens het uitzoeken van een film zou kunnen verlopen.

Spreekkaart: 'naar de film' (2)

Je beste vriend(in) wil naar de bioscoop en nodigt je uit om mee te gaan.

- Yes, I would love to go!
- *Vertel welke soort films je leuk vindt. Bijvoorbeeld horror- of romantische films. I like films.*
- My favourite actors are and
- So which film shall we go and see then?
- *Probeer nu samen een film uit te zoeken die aan jullie wensen voldoet.*

Zelf oefenen: Daarna konden de leerlingen zelf aan de gang aan de hand van de spreekkaarten. Ze hebben in tweetallen geoefend. Er was voor hen een filmoverzicht gekopieerd, waar ook bijstond wat voor soort film het was en welke acteurs er in meespelen. Alle leerlingen zijn er mee bezig geweest.

Afsluiting: Aan het eind van de les is een aantal leerlingen gevraagd welke film ze hadden uitgezocht en waarom. De leerlingen konden dit prima verwoorden.

Voorbeeld 2: Donderdag 4 november 'Inlichtingen vragen en geven'.

Oriëntatie: De leerlingen is eerst het thema van de les verteld. Vervolgens heeft de taalassistent de leerlingen naar het luisterfragment 'Could you tell me?' laten luisteren aan de hand van een aantal vragen. Deze stonden met steekwoorden op het bord.

Woordspin: Samen met de leerlingen is een woordspin gemaakt over 'de weg vragen' en de weg wijzen'. Ze haalden veel woorden uit het luisterfragment, en konden aan de hand van die woorden ook andere woorden bedenken.

Demonstratie: De taalassistent heeft de leerlingen de route ergens naar toe verteld en de leerlingen moesten raden waar dat naar toe was. De taalassistent heeft het plaatselijke zwembad gekozen, zodat de leerlingen het konden volgen. Tijdens die routebeschrijving probeerde de taalassistent een grote verscheidenheid aan aanwijzingen te geven. Er werden ook een aantal markante punten langs de route genoemd.

Zelf oefenen: De leerlingen konden aan de hand van de spreekkaarten en een plattegrond van een deel van Amsterdam aan elkaar de weg wijzen. De leerlingen die snel klaar waren, hebben opdracht gekregen om van rol te wisselen en een ander punt op de kaart te vinden om naar toe te leiden.

Afsluiting: De taalassistent heeft de leerlingen gevraagd of het iedereen gelukt was om de weg te kunnen volgen waar ze naar toe werden geleid. Dit was inderdaad het geval.

Voorbeeld van een spreekles in het vwo

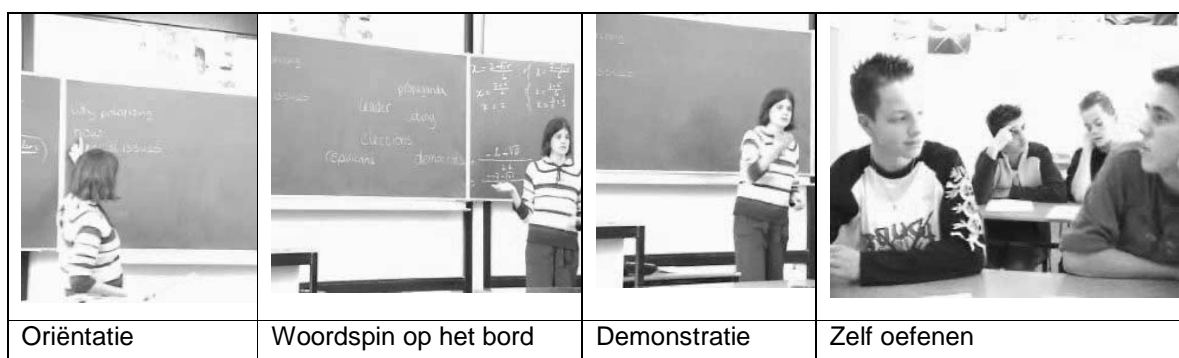
Maandag 8 november: onderwerp 'Actueel Nieuws'

Oriëntatie: Tijdens de les zijn de Amerikaanse verkiezingen besproken. De hele les ging in het Engels. De taalassistent vertelde de leerlingen wat de bedoeling was. De taalassistent las de leerlingen eerst een tekst voor, over de Amerikaanse verkiezingen en waarom Bush gewonnen heeft. De taalassistent schreef enkele vragen op het bord om het doelgericht luisteren van de leerlingen te bevorderen. De tekst was als volgt:

"It was not a landslide, or a re-alignment, or even a seismic shock. But it was decisive, and it is impossible to read President Bush's re-election with larger Republican majorities in both houses of Congress as anything other than the clearest confirmation yet that this is a center-right country - divided yes, but with an undisputed majority united behind his leadership. (...) Will Bush move to create private investment accounts for Social Security, a move that would follow through on an idea he first broached four years ago, gratify free-market ideologues but discomfit fiscal conservatives worried about how he would pay for them and practical politicians fearful of simply touching such a hot issue? Will he pick confirmation fights over anti-abortion judges, or press for a constitutional amendment to ban same-sex marriage? Or neither? Or both?"

Tijdens het luisteren probeerden de leerlingen voor zichzelf de vragen te beantwoorden en schreven de antwoorden in steekwoorden op. Uit de beurten bleek dat de leerlingen maar moeizaam antwoord konden geven op de vragen.

Woordspin: Samen met de leerlingen heeft de taalassistent een woordspin op het bord gemaakt over de Amerikaanse verkiezingen. De taalassistent begon met 'elections' op het bord te schrijven en aan de hand van de woorden die de leerlingen riepen werd de woordspin steeds verder uitgebreid. Hierbij werden er ook woorden genoemd die nog niet tijdens de oriëntatie naar voren waren gekomen.

Figuur 5.2: Belangrijke stappen uit de spreekles in het vwo in beeld

Demonstratie: Om nog niet te veel weg te geven van de discussies die de leerlingen zelf tijdens de volgende stap zouden gaan oefenen heeft de taalassistent met de leerlingen het Amerikaanse kiessysteem van kiesmannen besproken en hun mening daarover gevraagd. Was het eerst nog moeilijk iets uit de leerlingen te krijgen, nu begonnen ze aardig Engels te spreken.

Zelf oefenen: De taalassistent heeft de drie discussiepunten genoemd waar de leerlingen het in tweetallen over zouden gaan hebben.

Deze discussiepunten kregen ze ook op een blaadje, bijvoorbeeld:

- Bush won in big cities as well as the southern states where many conservatives live. Why did he win in many big cities? Discuss two reasons. Why did the votes of the younger Americans not help Bush?
- The main issues Bush has to tackle are: 1) the war in Iraq, 2) changing national Social Security, 3) anti-abortion and 4) same-sex marriage. Discuss what Bush will try to realize in the next four years.

Daarna volgde een discussie tussen de leerlingen. De discussie verliep geanimeerd doordat er in elk groepje leerlingen met uiteenlopende meningen waren. Zo kon er flink gediscussieerd worden.

Afsluiting: De taalassistent heeft elk tweetal gevraagd waar ze over gesproken hebben en of er ook nog verschil in mening was. De leerlingen konden dat goed verwoorden.

Voor dit onderzoek zijn 11 onderwerpen uitgekozen uit het taalvoorbereidingsprogramma. Doorgaands hebben docenten twee onderwerpen met alle leerlingen behandeld (jezelf voorstellen en vertellen over de familie). De overige onderwerpen zijn facultatief behandeld. In een aantal lessen heeft een taalassistent de

lessen gegeven. In de volgende tabel staat een overzicht van het percentage leerlingen dat de onderwerpen heeft gedaan.

Tabel 2.1 Behandelde onderwerpen in de taalvoorbereiding; percentage leerlingen

Onderwerp	Gedaan in vmbo	Gedaan in vwo
Jezelf voorstellen	100	100
Vertellen over familie	100	100
Tv-serie, film bespreken	79	58
Inlichtingen vragen	79	66
Vertellen over Nederlandse cultuur	57	67
Vertellen over dagelijks leven thuis	86	58
Actualiteit	86	58
Hobby's en sport	86	83
Favoriet eten en drinken	86	42
Winkelen	57	58
Onderwerp uitwisseling	79	50

Hieruit blijkt dat bij op een na alle onderwerpen meer dan de helft van de leerlingen een of meer oefeningen heeft gedaan.

2.3 Uitvoering van de uitwisselingen

Tijdens de uitwisseling kunnen leerlingen in diverse situaties terechtkomen waarin ze Engels moeten gebruiken. Zonder enige beheersing van het Engels is communicatie met leerlingen en andere mensen in het buitenland vaak niet goed mogelijk. Daarom is in dit onderzoek een betere beheersing van het Engels als specifiek doel genomen voor uitwisselingen. Door taalvoorbereiding en door de uitwisseling zelf kunnen leerlingen hun communicatieve vaardigheden in het Engels leren verbeteren.

Een uitwisseling met Engeland

De leerlingen die naar een Engelstalig land zijn geweest hebben in een optimale omgeving Engels kunnen praten en taalervaring kunnen opdoen, omdat het Engels er de moedertaal is. Hieronder gaan we kort nog even in op typische gelegenheden tijdens de uitwisseling die zich leenden voor het gebruik van het Engels.

De vwo-school met taalvoorbereiding had het volgende weekprogramma:

Datum:	Uitwisselingsprogramma:
Zo 14 november	Vertrek Hoek van Holland Aankomst Harwich Kennismaking gastgezinnen uit Colchester
Ma 15 november	Excursie Londen met docenten Vrije middag in Londen
Di 16 november	Stage in beroepssituatie (work shadowing) Verblijf in gastgezin
Wo 17 november	Stage in beroepssituatie (work shadowing) Verblijf in gastgezin
Do 18 november	Stage in beroepssituatie (work shadowing) Bowling met (partner-)leerlingen
Vr 19 november	Bezoek partnerschool Vrije middag
Za 20 november	Verblijf in gastgezin Afscheid en vertrek Nederland

Het hoofdbestanddeel van dit programma was een stage in een interessante beroepspraktijk. Een aantal leerlingen heeft een dagboek bijgehouden van hun ervaringen. Hierna volgt een beknopte samenvatting van de activiteiten van een van de leerlingen tijdens de uitwisselingsweek in Engeland. Deze samenvatting is exemplarisch voor het verloop van de uitwisseling bij de overige leerlingen.

Taalervaringen in het gastgezin

Na aankomst in Engeland en de eerste kennismaking ging de leerling mee met de gastouders. Eenmaal thuis werd een maaltijd genuttigd, waarbij uitvoerig werd nagepraat over de boottocht en de plannen voor de komende dagen. De leerling zou drie dagen stage gaan lopen bij een dierenarts en de ouders van het gastgezin zouden de leerling dagelijks met de auto naar de dierenarts toebrengen en weer ophalen. Op de

heen- en de terugweg sprak de leerling veel over de ervaringen in de dierenartspraktijk. Deze gesprekken werden thuis voortgezet ook tijdens het eten.

's Avonds bezocht de leerling met de Engelse partnerleerling Harry een klasgenoot van de buitenlandse partnerstudent, gingen de jongens voetballen of speelden ze spelletjes op de computer. Soms keken de leerlingen samen naar een film. Tegen 22.00 uur waren de jongens meestal weer thuis en deden ze nog wat op de computer.

Taalervaringen buiten het gastgezin

Stage in een beroepspraktijk: kennismaken met het werk van een dierenarts

De leerling werkte bij een dierenarts die gespecialiseerd was in paarden. De werkzaamheden die de jongen kreeg opgedragen waren: het schoonmaken van de consultkamers, het kammen en wassen van paarden, helpen bij inenting van een paard, een paard een speciaal soort schoenen aan doen en helpen bij de afname van een zwangerschapstest bij een paard. De jongen werd 's ochtends gebracht en 's avonds om ongeveer 17.00 uur opgehaald door een docent of door een van de ouders uit het gastgezin. Op de werkplek voerde de leerling af en toe korte gesprekjes met het personeel en de cliënten. De meeste conversatie volgde 's avonds in het gastgezin aan tafel.

Excursies en taalervaringen met de lokale bevolking

In Londen hebben alle leerlingen onder begeleiding van de docenten Engels een excursie gehad. Daarbij hebben ze onder andere Londen Eye, de Big Ben, Buckingham Palace, St.Paul's Cathedral en Tower Bridge bezocht. De leerlingen zijn na afloop van

de excursie in kleine groepjes het centrum van Londen in geweest om te winkelen. Het winkelen leverde geen taalproblemen op.

Schoolbezoek op de partnerschool

Op de laatste dag van de week ging de leerling samen met enkele klasgenoten mee naar de school van hun partnerleerling en woonde een ochtend de lessen bij. Het volgen van de eerste les (een wiskundeles) was makkelijk omdat de stof al bekend was. De volgende les was natuurkunde. Hier moesten de leerlingen bepalen wanneer een liniaal in evenwicht was als aan de ene kant een massa van 50g op 20cm van het draaipunt werd gezet en aan de andere kant een massa x moest worden gezet. Ook deze les kon de leerling naar eigen zeggen goed volgen.

Een uitwisseling met een niet-Engelstalig land

De leerlingen die naar een niet-Engelstalig land zijn geweest hebben in een minder optimale omgeving in het Engels kunnen praten, doordat het Engels in het uitwisselingsland de tweede of derde taal (na Duits) is. Toch hebben ook deze leerlingen diverse gelegenheden gehad om taalervaringen in het Engels op te doen. Een van de vmbo-afdelingen had een uitwisseling met Polen.

De docenten hadden het volgende weekprogramma voor de leerlingen opgesteld.

Datum:	• Uitwisselingsprogramma:
Za 6 november	<ul style="list-style-type: none"> • Aankomst Krakow • Kennismaking gastgezinnen
Zo 7 november	<ul style="list-style-type: none"> • Vrije dag in gastgezin
Ma 8 november	<ul style="list-style-type: none"> • Openingsceremonie partnerschool • Stadstour met gids • Tour met gids naar Galicja museum, • Remuh synagoge en Joods kerkhof • Werken aan uitwisselingsproject
Di 9 november	<ul style="list-style-type: none"> • Bezoek met gids aan Auschwitz-Birkenau en museum • Werken aan uitwisselingsproject
Wo 10 november	<ul style="list-style-type: none"> • Wieliczka Zoutmijn • Werken aan uitwisselingsproject
Do 11 november	<ul style="list-style-type: none"> • Tour met gids naar Zokopane • Vrije middag Krpowski
Vr 12 november	<ul style="list-style-type: none"> • Expositie uitwisselingsproject • Afscheidsceremonie • Diner met gastgezinnen • Afscheid en vertrek Nederland

In welke situaties hebben de leerlingen die aan deze uitwisseling deelnamen hun Engelse taalkennis kunnen uitbreiden? Om daar achter te komen heeft een onderzoeksassistent met 14 leerlingen die naar Polen zijn geweest gesprekken gevoerd. In de gesprekken met de leerlingen zijn drie settings geëxploreerd: het gastgezin, excursies en rondleidingen en gesprekken met lokale inwoners.

Taalervaringen in het gastgezin

Meer dan de helft van de leerlingen heeft alleen met de buitenlandse leerling uit het gastgezin Engels gesproken. Een enkele leerling wisselde daarbij de Engelse taal af met Duits. Veel ouders spraken geen of gebrekkig Engels. Dit blijkt uit de volgende uitlatingen.

Assistent: 'Heb je bij aankomst al meteen Engels gepraat in het gastgezin?'

Leerlingen: 'Ja'.

Assistent: 'En hoe ging dat? Goed? Kun je daar iets meer over vertellen?'

Maike: 'Nou ja die moeder kon geen Engels, maar die vader wel. Dus die kon wel wat vertellen en zo.'

Jeroen: 'Ik heb alleen met de buitenlandse leerling gepraat, want die ouders konden geen Engels, wel Duits. Maar ik heb met hen wel in het Duits gepraat.'

Taalervaringen buiten het gastgezin

Taalervaringen in excursies en uitstapjes

Tijdens de uitwisseling werden leerlingen bij uitstapjes en rondleidingen begeleid door gidsen die wel Engels spraken. Tijdens deze uitstapjes en rondleidingen hebben de leerlingen soms vragen gesteld in het Engels die ook door de gidsen in het Engels werden beantwoord. De volgende uitlatingen getuigen hiervan.

Assistent: 'Jullie hebben ook een heleboel rondleidingen gehad. Een ervan was op een Joods kerkhof bij Auschwitz. Daar hebben jullie waarschijnlijk ook gidsen gehad die jullie rondleidden.'

Leerlingen: 'Ja.'

Assistent: 'Spraken die Engels?'

Leerlingen: 'Ja. Allemaal'.

Assistent : 'Hebben jullie tijdens die rondleiding voornamelijk naar de gids geluisterd of hebben jullie zelf ook vragen gesteld?'

Erik: 'Ook vragen. Ze vertelden dan in het Engels en dan kon je erop reageren. En als je wat vragen had, dan kon je die stellen. Ik heb wel eens wat gevraagd en anderen ook natuurlijk.'

Assistent: 'Geef eens een voorbeeld van wat je gevraagd hebt.'

Moniek: 'Met die steentjes bij Joden, waarom die er waren en zo. Zulke dingen.'

Assistent: 'En hoe ging dat, vragen stellen?'

Moniek: 'Goed, normaal heb ik altijd moeite met Engels, maar toen had ik geen moeite met Engels praten.'

Taalervaringen in contacten met de lokale bewoners

De leerlingen oordelen niet onverdeeld gunstig over de mogelijkheden om Engels te praten in het buitenland. Het volgende fragment getuigt hiervan. Een groepje leerlingen is op een vrije middag een winkel binnengelopen en wil iets kopen.

Assistent: 'En konden jullie je in winkels verstaanbaar maken? Want ik kan me voorstellen dat oudere mensen geen Engels konden.'

Leerling: 'Nee maar jonge mensen ook niet. Die van 20 of zo iets die konden geen Engels.'

Assistent: 'Maar je begon dus in principe wel in het Engels te praten?'

Leerling: 'Ja. Maar de mensen in de winkels konden geen woord Engels.'

Bovenstaande impressies laten zien dat de uitwisselingen in Engelstalige landen goede mogelijkheden bieden om de Engelse taal te gebruiken, vooral wanneer leerlingen in praktijksituaties worden gebracht waarin mondelinge communicatie wordt vereist. Uitwisselingen in niet Engelstalige landen bieden vooral mogelijkheden tijdens excursies en uitstapjes. Met name wanneer leerlingen in aanraking komen met gebruiken en gewoonten waar ze meer over willen weten. Het is dan wel belangrijk dat de gidsen goed Engels spreken. Doordat de taalvaardigheid van ouders in het gastgezin varieert, is de leeropbrengst in deze setting erg afhankelijk van het de taalvaardigheid van de buitenlandse partnerleerling.

2.4 Effecten van taalvoorbereiding en uitwisseling

In het onderzoek zijn voorafgaande en na de periode van taalvoorbereiding en uitwisseling toetsen voor luisteren en spreken bij alle leerlingen afgenomen. Uit de analyses blijkt dat er incidenteel positieve effecten zijn van de taalvoorbereiding en van deelname aan een internationale uitwisseling. Niet alle leerlingen profiteren daar echter van. De geconstateerde effecten zijn samengevat in onderstaande tabel.

Tabel 2.2 Overzicht effecten van deelname aan een internationale uitwisseling en een voorafgaand trainingsprogramma op de taalvaardigheid in het Engels

	vmbo		vwo	
	Taalvoorbereiding en uitwisseling	Uitwisseling	Taalvoorbereiding en uitwisseling	Uitwisseling
Luister-vaardigheid	Alleen positief effect voor zwakke leerlingen	geen effect	geen effect	geen effect
Spreek-vaardigheid	Geen significant effect; wel positieve tendens	geen	geen	Geen significante effecten; wel positieve tendens
Zelfvertrouwen	Positief effect	geen	Positief effect	Positief effect

Luistervaardigheid: In het vmbo is alleen sprake van een positief effect als de uitwisseling vooraf wordt gegaan door taalvoorbereiding. Omdat de leerlingen die alleen aan een uitwisseling hebben meegedaan op de natoets zelfs iets lager scoren dan op de voortoets, kan afgeleid worden dat het positieve effect vooral aan de taalvoorbereiding is toe te schrijven. Dit effect beperkt zich bovendien tot de zwakke leerlingen. Voor het vwo zijn er verschillende verklaringen te bedenken voor het ontbreken van positieve effecten van uitwisselingen op de luistervaardigheid in het Engels. De eerste verklaring kan zijn dat de gebruikte luistervaardigheidstoetsen niet alleen het kunnen luisteren meten maar ook inhoudelijke kennis van de onderwerpen uit de toets. Het is daarom aan te bevelen voortaan alleen toetsen te gebruiken die niet over een bekend onderwerp gaan.

In het vwo is waarschijnlijk door de beperkte omvang van de taalvoorbereiding het effect onvoldoende. Om leerlingen meer luistervaardigheid te laten opdoen zijn meer en vooral meer gevarieerde luisteropdrachten nodig.

Groep	Voormeting		Nameting		Verskil
	Gem.	St.dev.	Gem.	St.dev.	
Taalvoorbereiding en uitwisseling	4.52	1.21	6.32	0.63	1.80
Uitwisseling	5.23	1.19	5.84	1.37	0.61
Controlegroep	5.87	0.80	6.78	0.96	0.91
Totaal	5.21	1.16	6.28	1.07	1.07

Spreekvaardigheid: Het valt op dat de spreekvaardigheid van de leerlingen in vmbo die met een taalvoorbereiding op uitwisseling zijn geweest ogenschijnlijk meer vooruit is gegaan dan die van de leerlingen die niet aan een uitwisseling hebben deelgenomen. In het vwo lijkt dit effect vooral te gelden voor leerlingen die op uitwisseling naar Engeland zijn geweest versus leerlingen die niet op uitwisseling zijn geweest. De effectgroottes in dit onderzoek liggen tussen de 0.6 en 0.7 standaarddeviatie verschil tussen de taalvoorbereidingsgroepen en de groepen die niet op uitwisseling zijn geweest. Dat zijn redelijke effectgroottes. Toch zijn de verschillen tussen de groepen niet significant. We kunnen daardoor niet met voldoende zekerheid beweren dat de spreekvaardigheid is

verbeterd. Er zouden minimaal 20 leerlingen per onderzoeksgroep nodig zijn om de hier waarschijnlijk aanwezige effecten te kunnen staven.

In het onderzoek is gebleken dat in de gastgezinnen waar de vmbo-leerlingen verbleven er weinig gelegenheid is geweest om spreekopdrachten uit te voeren. Dit is een gevolg van het feit dat het merendeel van de gastouders en de bewoners van het uitwisselingsland geen of zeer matig Engels spraken. Taalervaringen bleven hierdoor beperkt door contacten met gidsen en de leerlingen en docenten uit het uitwisselingsland. Voor de vwo-leerlingen die naar Engeland zijn geweest gold dit nadeel niet, maar deze leerlingen hebben te weinig gerichte opdrachten gehad en werden te weinig gestuurd in het verwerven van meer spreekvaardigheid. Hoewel de aantoonbare effecten van taalvoorbereiding en uitwisseling op luisteren en spreken dus beperkt van omvang zijn, hebben de voorbereiding en uitvoering wel een duidelijk positief effect gehad op het *zelfvertrouwen*. De leerlingen hebben door de gerichte taalvoorbereiding meer vertrouwen gekregen. De groei in zelfvertrouwen van leerlingen hangt overigens niet samen met de mate van toename in hun luister- en spreekvaardigheid.

3 Verspreiding van de resultaten van krachtige leeromgevingen

Doel van het verspreidingsonderzoek is om leraren gebruik te laten maken van de verworvenheden uit het project krachtige didactische modellen ten einde de communicatieve vaardigheden van leerlingen in een vreemde taal te verhogen (zie vorige hoofdstuk). Om een uitwisseling een meerwaarde te geven voor taalverbetering kunnen leraren leerlingen als voorbereiding oefenen in veel voorkomende communicatieve situaties, tijdens de uitwisseling talige opdrachten geven en achteraf aan de hand van een logboek dat de leerlingen bijhouden de vorderingen evalueren en beoordelen met een cijfer. Leraren moeten voorafgaande aan de uitwisseling een keuze maken uit 14 onderwerpen die van belang zullen zijn voor het uitvoeren van talige opdrachten. Door oefening vooraf op school worden leerlingen bekwaam in het communiceren in onderstaande onderwerpen: 1) 'Begroeten en kennismaken', 2) 'Je familie', 3) 'Tv-serie of film', 4) 'Inlichtingen vragen en geven', 5) 'Eigen cultuur', 6) 'Dagelijkse routines', 7) 'Actueel nieuws', 8) 'Onderwerp van de uitwisseling', 9) 'Hobby's, muziek en sport', 10) 'Favoriete maaltijden', 11) 'Discussie onderwerpen', 12) 'Vakanties', 13) 'Werk en sociaal werk', 14) 'Winkelen'. Er wordt een differentiatie in onderwerpen geboden voor leerlingen uit havo/ vwo. De lessen en oefeningen over de onderwerpen waren beschikbaar in het Engels en het Duits voor vwo/ havo en vmbo.

Bij elk onderwerp hoort een spreeklesje. De bedoeling van een spreeklesje is om in zes stappen leerlingen te brengen tot het zelfstandig kunnen gebruiken van woorden en zinnen die van belang zijn voor mondelinge communicatie over een bepaald onderwerp.

De stappen zijn:

1. Oriëntatie op het onderwerp door middel van geluidsfragment, voorwerpen plaat etc.
2. Samen een woordspin maken op het bord om kernwoorden over een onderwerp even te herhalen.
3. Demonstratie door leraar en leerling om een voorbeeld te geven van een vlotte en correcte dialoog of discussie over het onderwerp.
4. Oefenen van een dialoog of gesprek in tweetallen aan de hand van spreekkaarten met daarop de rol van een deelnemer.
5. Zelf dialoog maken en oefenen.

6. Afsluiting: antwoord geven op vragen.

Leerlingen krijgen na afloop van de les een huiswerkopdracht: het beantwoorden van vragen over een luisterfragment van de CD-rom over het onderwerp. Per week houden leerlingen in hun taallogboek bij wat ze hebben gedaan en wat ze hebben geleerd.

3.1 Aanpak van de verspreiding

Om na te gaan in hoeverre de krachtige didactische modellen in andere scholen kunnen worden gerealiseerd kan op verschillende manieren de verspreiding worden bevorderd. Er zijn twee uitersten denkbaar. Aan de ene kant kan men het aan scholen zelf overlaten wat ze willen overnemen van het project Krachtige didactische modellen voor internationale uitwisseling en hoe ze dat willen toepassen binnen hun school. Aan de andere kant kan men scholen er toe brengen stap voor stap het draaiboek uit te voeren en de procedures voor uitwisseling te doorlopen en de lessen en oefeningen te geven aan de leerlingen.

In dit onderzoek is er voor gekozen om scholen grotendeels zelf te laten bepalen hoe ze de lesmaterialen en oefeningen voor leerlingen wilden gebruiken. Er is geen externe begeleiding gegeven en gecontroleerd of de scholen talige opdrachten bedachten voor de uitwisseling en daarbij voorbereidende spreeklessen uitvoerden. Scholen zijn voorgelicht over de gewenste procedure voor uitwisseling (draaiboek) en de mogelijkheden van de lesmaterialen. Een aantal scholen heeft toegezegd om de lesmaterialen te gaan gebruiken voorafgaande aan hun uitwisseling. Zij konden hulp krijgen van het Europees Platform als ze daarom vroegen. Dit onderzoek richt zich op de vraag of scholen die toezeggen om het lesmateriaal uit krachtige didactische modellen te gebruiken ook daadwerkelijk het materiaal gaan gebruiken en of hiervan profijt is waar te nemen in de luistervaardigheden van de leerlingen.

3.2 Onderzoeksopzet en deelname van scholen

Om na te gaan in hoeverre de krachtige didactische modellen in andere scholen die daarvoor belangstelling hebben worden gerealiseerd, is een verspreiding gepland onder scholen die uitwisselingen hebben met Engels of Duits als voertaal. Aan het verspreidingsonderzoek zullen zowel docenten en leerlingen van vmbo als havo en vwo deelnemen. Er is gekozen voor een onderzoeksopzet waarbij steeds: a) een klas volgens een krachtige didactische model gaat werken, b) een klas alleen deelneemt aan uitwisseling en c) een klas in het geheel niet deelneemt aan uitwisseling, maar wel

onderwijs krijgt in de voertaal van de uitwisseling. In totaal zouden volgens planning 3 klassen x 2 schooltypen x 2 talen = 12 klassen deel aan het onderzoek. Hieronder is aangegeven hoe de uiteindelijke steekproef is gerealiseerd.

Tabel 3.1: opzet van het verspreidingsonderzoek: drie onderzoekscondities in vmbo en havo/vwo met Engels of Duits als taal van de uitwisseling

	Werken volgens een krachtig model en uitwisseling	Geen krachtig model wel uitwisseling	Geen krachtig model en geen uitwisseling
Vwo Engels	afgezegd	1 klas (25 leerlingen)	1 klas (11 leerlingen)
Vmbo Engels	1 klas (18 leerlingen)	2 klassen (47 leerlingen)	2 klassen (49 leerlingen)
Havo Duits	1 klas 20 (leerlingen)	1 klas (28 leerlingen)	2 klassen (51 leerlingen)
Vmbo Duits	afgezegd	afgezegd	2 klassen (45 leerlingen)

Alle scholen voor vwo, havo en vmbo die in de periode april tot juli 2005 via een programma van het Europees Platform voor het onderwijs in Nederland op uitwisseling gingen zijn per e-mail en telefonisch door het Europees Platform benaderd. Hen is gevraagd of ze mee wilden doen aan onderzoek naar het gebruik van lesmaterialen voor talige voorbereiding van leerlingen voorafgaande uit de uitwisseling. Het was voor het Europees Platform moeilijk om scholen te vinden die talige voorbereiding op de uitwisseling met behulp van spreeklesjes en oefenmateriaal wilden uitvoeren. In totaal kwam een twintigtal scholen in aanmerking die op papier aan alle voorwaarden voldeden: een hele klas (geen samengestelde groepen uit parallelklassen) leerlingen, uit vmbo of havo/vwo 3 (geen gemengde leerjaren), op uitwisseling in het buitenland (niet het tegenbezoek aan Nederland), met voertaal Engels of Duits (niet meerdere talen naast elkaar gebruikt), in de maanden april/mei/juni 2005 (in de weken buiten de vakantie- en examenperiodes om). De scholen hadden weinig belangstelling voor het geven van spreeklessen: niet bij alle uitwisselingen waren taaldocenten betrokken en soms vond men dat leerlingen voldoende spreekvaardigheid in de vreemde taal hadden. Maar meestal zag men op tegen de extra tijd en energie die 12 spreeklesjes van 20 minuten en het huiswerk in de vorm van luisteroefeningen met zich meebrengen. Na

geruime tijd werden voldoende scholen gevonden. Sommige scholen die met veel moeite werden overgehaald om mee te doen aan het werken met een krachtig model hebben zich tijdens het onderzoek weer teruggetrokken. Dat waren scholen die zich opgegeven hadden voor talige voorbereiding en de uitwisseling voor vmbo Duits en de talige voorbereiding voor vwo Engels. De tijd was tekort om tijdens de uitvoering van het onderzoek nog andere scholen te vinden voor deze onderzoekscondities.

Uiteindelijk hebben 13 klassen meegedaan aan het onderzoek waarvan 7 scholen in de controlegroepen die geen krachtig model en geen uitwisseling georganiseerd hadden.

De scholen hebben een gemengde leerlingenpopulatie wat sociaal economische status en land van herkomst van leerlingen betreft.

In dit onderzoek is scholen een aanbod gedaan voor een taalhulp in de klas en voor begeleiding bij de 12 spreeklessen. In het draaiboek staat hoe leraren eerst 12 relevante opdrachten kiezen die de leerlingen tijdens de uitwisseling moeten uitvoeren en hoe vervolgens passende onderwerpen worden geselecteerd voor de voorbereiding van de leerlingen door middel van spreeklesjes. Doelgerichte spreeklesjes volgens een systematische didactiek, luisteroefeningen, gerichte opdrachten voor de uitwisseling en het gebruik van portfolio (inclusief logboek) vormen de kern van de krachtige didactische modellen. Het is de bedoeling dat leraren zelf keuzes maken voor talige uitwisselingsopdrachten en daarbij passende spreeklesjes zoeken. Op die manier stelt de leraar zelf een krachtig didactisch model samen. Bij keuze en uitvoering konden de leraren een beroep doen op het Europees Platform.

Om na te gaan hoe de leraren in de verschillende condities de leerlingen hebben voorbereid, is een vragenlijst afgenomen. Aan leraren, in de condities die vanuit krachtige modellen werken, is gevraagd welke opdrachten zijn uitgekozen hebben, welke oefeningen met de leerlingen ze hebben gedaan en hoe de spreeklesjes en luisteroefeningen zijn verlopen bij de leerlingen. Voor dit laatste baseren de leraren zich op de resultaten uit het portfolio van de leerlingen en de checklist van oefeningen die daarbij hoort en door de leraren wordt afgetekend.

Voorafgaande aan de periode van voorbereiding en uitwisseling en aansluitend zijn bij alle leerlingen in het onderzoek een luistervaardigheidstoets en een self-efficacy vragenlijst afgenomen. De toets en de vragenlijst kunnen klassikaal worden afgenomen. Er wordt gebruik gemaakt van Cito luistervaardigheidstoetsen voor vmbo en havo voor Engels en Duits. De toetsen bleken net als in het eerste onderzoek voldoende betrouwbaar om uitspraken te doen over verschillen tussen groepen leerlingen. De

vragenlijst self-efficacy Engels en Duits is afkomstig van National Capital Resource Centre (2003). Deze lijst is in het eerste onderzoek eveneens gebruikt. Elke leerling vult in hoeveel vertrouwen hij of zij heeft in eigen vaardigheid bij het gebruik van de voertaal voor bepaalde taalactiviteiten. Een voorbeelditem uit het onderdeel spreken is: *Ik kan in het Engels goed duidelijk maken wat ik wil zeggen*. Leerlingen kunnen bij deze stelling antwoorden met *zeer slecht* (score 1), *slecht* (score 2), *redelijk* (score 3), *goed* (score 4) en *zeer goed* (score 5). De 20 stellingen vormen een betrouwbare schaal.

3.3 Talige voorbereiding en uitwisseling

De krachtige didactische modellen (spreeklesjes, luisteroefeningen en uitwisseling) konden alleen worden onderzocht in de groepen havo Duits en Engels vmbo. In de andere groepen zijn scholen tussentijds afgehaakt. In de groep vwo Engels is er nog wel een klas die op uitwisseling is geweest. In de groep vmbo Duits zijn zowel de conditie die een krachtig model zou doen als de conditie die uitwisseling zou doen voortijdig uit het onderzoek gestapt.

Uitvoering van het taalvoorbereidingsprogramma in havo Duits en vmbo Engels

In de havo Duits klas is het programma op een andere manier ingevuld. De docent heeft 2 lessen volledig aan spreken besteed. Ze heeft hiervoor een aantal thema's uit het taalvoorbereidingsprogramma samengenomen. Bijvoorbeeld 'begroeten en kennismaken', 'je familie' en 'hobby's, muziek en sport'. Zelf heeft ze hier ook 'je toekomst' aan gekoppeld. Elke les begon met een luisterfragment. Vervolgens moesten de leerlingen zelf een woordspin maken. Daarna gingen de leerlingen in tweetallen het gesprek oefenen. Dit werd gezamenlijk geëvalueerd. Er werd besproken wat goed ging en wat niet. De docent gaf steeds aan hoe zij iets zelf zou zeggen. Zo konden de leerlingen nagaan of ze het op de goede manier hadden gezegd. Vervolgens moesten de leerlingen, naar aanleiding van de evaluatie, het gesprek nog eens voeren.

In de vmbo-klas Engels is het taalvoorbereidingsprogramma helemaal niet gevolgd. Tijdens 8 lessen voorafgaand aan de uitwisseling is de uitwisseling voorbereid. De leerlingen hebben 7 brieven in het Engels geschreven over bijvoorbeeld de situatie thuis, hun school en Nederland. Thema's die ook in het taalvoorbereidingsprogramma aan bod komen. De leerlingen hebben gemaild en gechat met hun partnerleerlingen in Denemarken. De leerlingen moesten tijdens de lessen een Engelse presentatie voorbereiden over bijvoorbeeld Amsterdam, de Ridderzaal, het Koningshuis en de

plaatselijke voetbalclub. Deze presentatie is voor medeleerlingen in Nederland geoefend. In Denemarken werd de uiteindelijke presentatie gegeven.

In de havo-klas Duits en de vmbo-klas Engels die aan het taalvoorbereidingsprogramma hebben deelgenomen, hebben het programma niet zo gevolgd als dat de bedoeling was. In feite was er van regelmatige spreek- en luisteroefening over onderwerpen die voor de uitwisseling van belang waren, nauwelijks sprake. Er is in een les aandacht besteed aan het spreken (presentatie geven) en aan het luisteren is in het geheel geen extra aandacht besteed. Er is weinig verschil in aanpak tussen klassen die het krachtige model en de uitwisseling deden en klassen die alleen de uitwisseling deden.

De uitwisselingen met havo Duits, vmbo Engels en vwo Engels

De twee klassen havo Duits gingen naar Duitsland, van de drie klassen vmbo Engels gingen er twee naar Denemarken en een naar Duitsland en van de vwo klas Engels gingen leerlingen naar Spanje of Duitsland. De meeste uitwisselingen duurden 5 dagen. Tijdens de uitwisselingen werden er vaak een aantal lessen op de partnerschool gevolgd. Ook werden er uitstapjes gemaakt naar steden in de buurt. Hier werden rondleidingen gegeven langs bezienswaardigheden. Naast de lessen en de uitstapjes waren er ook een aantal projecten. Zo heeft een school tijdens de uitwisseling met Engeland "The House of Commons" nagespeeld. Dit werd tijdens de uitwisseling eerst voorbereid, waarna aan het eind van de uitwisseling het ook daadwerkelijk plaatsvond.

Van belang is dat ook leerlingen die minder vlot Engels spreken voldoende tijd en gelegenheid krijgen om mee te doen aan een discussie. Meestal nemen vooral degenen die al redelijk Engels spreken en die durven het woord. Voorbereidingen tijdens de uitwisseling zijn voor leerlingen met een beperkte spreekvaardigheid vaak te kort.

Een aantal scholen ging halverwege de uitwisseling terug naar Nederland. De buitenlandse leerlingen en de Nederlandse leerlingen zetten daar de uitwisseling voort.

In Nederland volgden de leerlingen een soortgelijk programma als in het buitenland met recreatieve en culturele activiteiten en rondleidingen. Op de andere scholen vond het teengebzoek al eerder of pas later plaats.

Leerlingen waren over het algemeen positief over het gebruik van de doeltaal tijdens de uitwisseling als het ging om Duits in Duitsland en Engels in Engeland. Het gebruik van Engels in Spaanse of Deense gastgezinnen liet duidelijk te wensen over. De meeste leerlingen hadden vooral contact met de buitenlandse medeleerling en niet zo zeer met de ouders of andere familieleden in het gastgezin. Leerlingen is na de uitwisseling gevraagd welke activiteiten ze tijdens de uitwisseling hebben gedaan waarbij ze moesten luisteren of spreken. In tabel 3.2 zijn ze op een rij gezet.

Tabel 3.2: Meest voorkomende talige activiteiten tijdens uitwisseling; percentage van de leerlingen

Activiteiten tijdens de uitwisseling	Gedaan in vwo Engels	Gedaan in vmbo Engels	Gedaan in havo Duits
Luisteren naar uitleg of toelichting in Duits of Engels	61	34	28
Iets in het Duits of Engels vragen	59	45	25
Gesprek van meer dan 5 minuten met buitenlandse leerling of in gastgezin	38	38	26
Samen met leerling uit gast land uit geweest, feestje of ergens op bezoek	35	30	27

De meest genoemde activiteiten waarbij de leerlingen Duits of Engels gebruikten waren niet zo zeer het voeren van een gesprek als wel het luisteren naar uitleg en het stellen van vragen in een vreemde taal. Dit doet vermoeden dat de meeste leerlingen niet intensief hebben gecommuniceerd in de vreemde taal.

Leerlingen is na de uitwisseling ook gevraagd over welke onderwerpen ze tijdens de uitwisseling gehoord of gesproken hadden. In tabel 3.3 zijn ze weergegeven. De opsomming bevestigt wat al eerder werd vermoed. De meerderheid van de leerlingen heeft de vreemde taal niet intensief gebruikt en voor een uiteenlopend aantal onderwerpen. Net als in het onderzoek dat hiervoor is besproken hebben leerlingen veel van de tijd in situaties verkeerd dat ze passief konden toehoren of in het geheel niet in

situaties verkeerden waarin de vreemde taal werd gebruikt: met Nederlandse leerlingen optrekken, uitrusten op de eigen kamer, sport of spelletje doen etc.

Tabel 3.3: Onderwerpen tijdens uitwisseling; percentage van de leerlingen

Onderwerp	Gedaan in vwo Engels	Gedaan in vmbo Engels	Gedaan in havo Duits
Jezelf voorstellen	53	44	48
Vertellen over familie	51	43	28
Tv-serie, film bespreken	38	27	15
Inlichtingen vragen	43	27	19
Vertellen over Nederlandse cultuur	38	33	18
Vertellen over dagelijks leven thuis	43	36	12
Actualiteit	17	20	11
Hobby's en sport	38	30	14
Favoriet eten en drinken	43	40	35
Winkelen	35	25	12
Onderwerp uitwisseling	51	31	12
Overige	19	13	6

‘Je voorstellen’, ‘vertellen over je familie’ en ‘het favoriete eten en drinken’ waren de meest voorkomende onderwerpen. Dit zijn typisch onderwerpen die bij de kennismaking in het gastgezin te pas komen. Toch zijn deze onderwerpen kennelijk niet bij iedereen uitvoerig aan de orde gekomen want slechts de helft of minder van de leerlingen noemt ze. Zelfs het onderwerp van de uitwisseling dat op school zou zijn voorbereid komt bij lang niet alle leerlingen aan de orde.

Het valt op dat de vwo-leerlingen het meest actief de vreemde taal hebben gebruikt als je afgaat op de activiteiten die ze hebben gedaan en de onderwerpen waarover ze in de vreemde taal gesproken hebben of over gehoord hebben. Het is echter ook in deze groep slechts zelden een meerderheid van de leerlingen die een activiteit doet of een onderwerp heeft gebruikt.

3.4 Resultaten van de leerlingen

In het vmbo en havo/ vwo zijn voorafgaande aan de voorbereiding en uitwisselingen en daarna luistertoetsen afgenomen en toetsen voor het vaststellen van het zelfvertrouwen van leerlingen in het gebruik van de Engelse of Duitse taal. Er zijn voor vwo Engels tot

en met vmbo Duits een verschillende voortoets en natoets afgenomen. Dit om te voorkomen dat leerlingen zich op de nameting nog iets van de voorafgaande toets zouden herinneren.

In tabel 3.4 zijn de gemiddelden en standaarddeviaties rond de gemiddelden weergegeven. Rond 1 standaarddeviatie ligt ongeveer 70% van de scores in een groep. In onderstaand overzicht zijn de ruwe toetsscores omgezet in cijfers van 1 tot 10 dat maakt voor visuele inspectie de vergelijkbaarheid tussen de scores iets eenvoudiger. De tabel laat voor vwo Engels zien dat er tussen de groep die op uitwisseling ging en de groep die thuis bleef zowel op de voortoets als de natoets vrijwel geen verschil is. Leerlingen scoren gemiddeld rond een zes hetgeen betekent dat gemiddeld genomen ongeveer 60% van de opgaven uit de luistertoetsen correct werd beantwoord. De standaarddeviatie is gemiddeld ongeveer 2 punten bij de voor- en natoets. Een standaarddeviatie is hier dus ongeveer 20% van het totaal aantal opgaven. Het betekent dat 70% van de leerlingen tussen 40 en 80% (60% - 20% of + 20%) goed scoort op de voortoets en natoets.

Tabel 3.4: luistervaardigheden van de leerlingen in drie onderzoekscondities in vmbo en havo/vwo: gemiddelde cijfers (standaarddeviaties)

	Werken volgens een krachtig model en uitwisseling		Geen krachtig model wel uitwisseling		Geen krachtig model en geen uitwisseling	
	voortoets	natoets	voortoets	natoets	voortoets	natoets
Vwo Engels			6.0 (1.5)	5.8 (2.0)	6.4 (2.1)	6.1 (1.8)
Vmbo Engels	7.8 (1.6)	7.2 (1.4)	7.8 (1.4)	7.2 (1.4)	7.7 (1.2)	6.8 (1.5)
Havo Duits	5.2 (1.2)	5.3 (0.8)	5.4 (1.7)	5.2 (1.4)	5.1 (1.1)	5.1 (1.2)
Vmbo Duits					7.0 (1.5)	6.8 (1.3)

De vwo-leerlingen lijken iets achteruit te gaan op de natoets Engels, maar dat kan komen omdat de natoets iets moeilijker was dan de voortoets. De fluctuaties zijn klein en niet significant.

Voor de groep vmbo Engels is er op de voormeting geen verschil tussen de condities en op de nameting evenmin. Ook hier lijkt er sprake van enige teruggang in scores voor alle condities op de nameting maar dat kan liggen aan het verschil in moeilijkheidsgraad tussen de natoets en de voortoets. In de groep havo Duits zien we nagenoeg gelijke cijfers op voormeting en nameting. Er is geen verschil tussen de condities in vooruitgang op de luistertoets.

Bij vmbo Duits is er alleen een groep thuisblijvers. We zien dat deze groep een ongeveer gelijke score heeft op de voortoets en de natoets. Er is in deze groep zoals te verwachten, geen vooruitgang in luistervaardigheid.

Het zelfvertrouwen van leerlingen is voorafgaande en na de voorbereiding en uitwisseling bij alle leerlingen vastgesteld. De antwoorden op de 20 vragen kunnen variëren van *zeer slecht* (score 1) tot *redelijk* (score 3) en tot *zeer goed* (score 5). Verwacht mag worden dat leerlingen normaal gesproken hun zelfvertrouwen rond score 3 zullen uitspreken.

Tabel 3.5: zelfvertrouwen van leerlingen in drie onderzoekscondities in vmbo en havo/vwo: gemiddelden (standaarddeviaties)

	Werken volgens een krachtig model en uitwisseling		Geen krachtig model wel uitwisseling		Geen krachtig model en geen uitwisseling	
	voortoets	natoets	voortoets	natoets	voortoets	natoets
Vwo Engels			3.3 (.46)	3.4 (.48)	3.8 (.38)	3.7 (.35)
Vmbo Engels	3.5 (.55)	3.8 (.49)	3.5 (.48)	3.5 (.50)	3.5 (.51)	3.5 (.46)
Havo Duits	3.1 (.45)	3.3 (1.1)	3.4 (.73)	3.3 (.73)	3.4 (.50)	3.3 (.83)
Vmbo Duits					3.1 (.42)	3.2 (.38)

Tabel 3.5 laat zien de scores gemiddeld iets hoger liggen dan score 3, maar niet veel hoger. De verschillen tussen de drie condities per schooltype en taal zijn niet groot. Voor vwo Engels bijvoorbeeld scoren leerlingen in de groep die op uitwisseling gaat vooraf en

achteraf rond 3.3 en de groep die thuis blijft rond 3.8. Deze laatste groep heeft dus vanaf het begin een iets positiever zelfbeeld. Voor vmbo Engels, havo Duits en vmbo Duits is er geen verschil op de voormeting en nameting.

Samenhang tussen zelfvertrouwen en feitelijke luisterprestaties

In alle groepen is er een hoge samenhang tussen de zelfinschatting op de voormeting en de zelfinschatting op de nameting. De gemiddelde correlatie in de vier groepen (vwo Engels, vmbo Engels, havo Duits en vmbo Duits) ligt rond .75.

Alleen in de groepen vwo Engels en vmbo Engels is er een verband tussen de score op zelfvertrouwen en de score op feitelijke luistervaardigheid op zowel de voortoets als de natoets. De correlaties liggen rond .40. In de andere groepen heeft de inschatting van het eigen kunnen en de feitelijke vaardigheid geen enkel verband en soms zelf een negatief verband. Deze diversiteit in verbanden werd overigens ook in het eerste onderzoek geconstateerd. Blijkbaar is er veel kennis nodig van het eigen kunnen in vergelijking tot dat van anderen om een goede inschatting te kunnen geven van de eigen vaardigheden. Het lijkt erop dat leerlingen bij het vak Engels meer vergelijkingsmateriaal hebben en dus een betere inschatting kunnen maken van eigen kunnen dan bij Duits. De samenhang tussen individuele inschatting en het feitelijke prestatieniveau blijft echter te laag om zelfbeoordeling van leerlingen te gebruiken als vervanging van objectieve toetsen. Leerlingen hebben (net als andere beoordelaars) vooral de neiging om rond het midden van de beoordelingsschaal te scoren.

Het neemt niet weg dat gemiddeld genomen, ook in de perceptie van de leerlingen er als gevolg van de uitwisselingen weinig vooruitgang in hun taalvaardigheden optrad. Het gemiddelde zelfoordeel van de leerlingen komt wel weer overeen met het gemiddelde beeld bij de toetsresultaten: er is geen vooruitgang.

4 Systematische voorbereiding van spreekvaardigheid

In het voorgaande hoofdstuk hebben we gezien dat verspreiding van krachtige didactische modellen zonder systematische ondersteuning niet leidt tot gewenste effecten. Er is daarom gekozen voor een tegenhanger van deze benadering door in een school met de leraar Engels onderwerpen te kiezen die van belang zijn voor communicatie in het Engels. Vervolgens is zijn de spreeklessen, door een assistent-leraar uitgevoerd. De assistent-leraar had ervaringen in het geven van spreeklessen aan een klas leerlingen.

De centrale vraag van dit onderzoek is of voorbereiding in het spreken van Engels door leerlingen die dat niet gewend zijn hun vaardigheid zo veel verbetert dat hun spreekvaardigheid vergelijkbaar wordt met die van leerlingen die gewend zijn om in het Engels les te krijgen op school.

4.1 De onderzoeksopzet

Het onderzoek werd uitgevoerd in de eerste helft van 2005 en er waren twee havo-4 klassen van twee verschillende scholen bij betrokken. Een klas 21 leerlingen, die niet gewend was om Engels te spreken tijdens de Engelse les, kreeg spreeklessen. Een andere klas van 20 leerlingen, die wel gewend was om Engels te gebruiken tijdens de Engelse les, volgde hun gewone Engelse lessen. Beide groepen verschilden in spreekvaardigheid voorafgaande aan het onderzoek.

Om na te gaan of er wellicht sprake was van verschillen in algemene schoolvaardigheden zijn de gegevens van de Cito-eindtoets basisonderwijs voor beide groepen vergeleken. De gemiddelde scores van de experimentele groep is 538 (met standaarddeviatie 3) en van de controlegroep (geen taalvoorbereiding) is 540 (met standaarddeviatie 7). Het geringe verschil is statistisch niet significant. De groepen verschillen dus niet in schoolvaardigheden. In tabel 4.1 wordt een overzicht gegeven van de onderzoeksgroepen en de voor- en nametingen.

De spreektoetsen zijn overeenkomstig de vwo spreektoetsen uit het eerste experiment. De leerling wordt in een situatie gebracht en moet antwoord geven, moet zelf doorvragen, een standpunt toelichten etc.

De klas die het taalprogramma heeft gevolgd heeft in de reguliere lessen Engels niet als instructietaal. Ze kregen twee keer per week Engelse les. Of er nu grammatica werd uitgelegd of een opdracht werd gegeven, het gebeurde allemaal in het Nederlands. Alleen wanneer leerlingen iets moesten oplezen uit het boek of zinnen en woorden moesten uitspreken uit het boek dan werd er Engels gebruikt. Hun Engelse lesboek en het bijbehorende werkboek waren echter in het Engels. Leerlingen lazen dus wel regelmatig Engels. Hun lesboek had verschillende spreekoefeningen. De meeste waren bedoeld om uitspraak te oefenen. In een dialoog zijn de rollen en de bijbehorende zinnen al voorgegeven in het boek de leerlingen hoefden ze slechts op te lezen. Leerlingen luisterden naar een CD waarin de rollen werden voorgedaan en daarna deden ze deze na. In het werkboek werden meer open rollenspelen gegeven, maar die sloeg de leraar over. Leerlingen zeiden dus alleen iets in het Engels als ze woorden of zinnen oplazen uit het boek. Deze constatering werd bevestigd tijdens twee observaties van reguliere Engelse lessen die de klas kreeg.

Tabel 4.1: Onderzoeksopzet en toetsafnames

	Voortoets spreken (1) maart 2005	Uitvoering programma april en mei 2005	Natoets spreken (2) juni 2005
School A	X	TP (n=21)	X
School B	X	C (n=20)	X

TP = Taalprogramma, C = controlegroep

De controlegroep kreeg twee keer per week Engels. Tijdens deze lessen was Engels de instructietaal. De leerlingen moesten ook Engels spreken. Wanneer een leerling in het Nederlands begon, dan werd hij door de leraar gevraagd het in het Engels te zeggen. De grammatica werd wel in het Nederlands besproken. Het tekstboek bevat verschillende spreekoefeningen, maar deze werden door de leraar overgeslagen.

De voortoets was een spreektoets. De leerlingen moesten tevens een vragenlijst over hun taalachtergrond invullen. Vervolgens kregen de leerlingen die het taalprogramma volgden de spreeklessen aangeboden. De spreeklessen werden gegeven tijdens de gewone lessen Engels. Het programma bestond uit 14 spreeklessen. De leerlingen in de controlegroep volgden hun gewone lessen Engels. Na afloop van het taalprogramma vond de natoets plaats. De natoets was ook een spreektoets. Om na te gaan wat er tijdens de lessen gebeurde, hebben de leerlingen een logboek bijgehouden waarin ze

noteerden wat ze geleerd hadden en wat de belangrijkste woorden waren van de les. Door van twee duo's de gesprekken op te nemen, kon ook de spreekontwikkeling gevolgd worden.

4.2 Uitvoering van het taalvoorbereidingsprogramma

Het taalprogramma werd uitgevoerd door een assistent-leraar. Het taalprogramma bestond uit 14 lessen die elk ongeveer 20 minuten duren. Het programma is in hoofdstuk 2 van dit rapport reeds beschreven.

Het bleek niet mogelijk te zijn om alle lessen te geven aan de leerlingen uit de experimentele groep. Doordat er op school toetsen moesten worden afgenomen voor het rapport en door andere omstandigheden heeft de assistent-leraar maar 9 lessen kunnen geven. Alle leerlingen hebben deze lessen gevolgd. De volgende 9 thema's stonden centraal in de lessen: 'Begroeten en kennismaken', 'TV-serie en film', 'Inlichtingen vragen en geven', 'Eigen cultuur', 'Dagelijkse routines', 'Hobby's, muziek en sport', 'Favoriete maaltijden', 'Vakanties' en 'Winkelen'. De leerlingen waren niet gewend om Engels te spreken tijdens de lessen en begrepen niet waarom ze dat nu wel moesten doen. De assistent-leraar moest in de eerste lessen de leerlingen aansporen om iets in het Engels te zeggen. Het was wel goed mogelijk om vanaf het begin van de lessen met de leerlingen een woordspin te maken op het bord. De leerlingen wisten veel woorden bij de diverse thema's te noemen. Kennelijk hadden de leerlingen wel passieve kennis van woorden en zinnen, maar hadden ze deze nog niet in een gesprek leren gebruiken. Uiteindelijk is het toch gelukt om de leerlingen in het Engels te laten spreken. Tijdens het oefenen met de spreekkaarten spraken alle leerlingen na twee thema's in het Engels. Er werd aandacht besteed aan een aantal strategieën om het gesprek op gang te houden en om leerling zich begrijpelijk in het Engels uit te laten drukken. Ten eerste werden de leerlingen aangespoord om eerst na te denken over wat ze zouden willen zeggen. Als je van te voren hadden nagedacht verliep het spreken ook vlotter en gemakkelijker. Om het gesprek op gang te houden heggen de leerlingen "wh-vragen" geleerd. Dit zijn: what, where, when, (with) whom and why (do you do...?). Tijdens een gesprek over bijvoorbeeld hobby's, kunnen deze vragen door leerlingen worden gebruikt om het gesprek op gang te houden en meer te weten te komen over de hobby's van de ander. Het volgende fragment van een gesprek bij een balie op een vliegveld laat dit zien.

Jos: Hello, I want a ticket.

Martijn: Where do you want to go?

Jos: I want to eh Aruba.

Martijn: Oh that's right. That's sunny. Why do you want to go to Aruba?

Jos: I want to swim and bath in the sun.

Ten tweede werd aandacht besteed aan strategieën om begrijpelijk over te komen. Leerlingen leerden vragen om hulp en 'het op een andere manier zeggen'. Soms vroeg de assistent-leraar een leerling bijvoorbeeld te herhalen wat hij zo juist had gezegd. De leerling zei het dan op een andere manier nog eens of herhaalde gewoon wat hij gezegd had. Soms vroegen leerlingen zelf om herhaling, omdat ze het niet goed begrepen of verstaan hadden. Het volgende fragment laat dit zien.

Martijn: First class or second class?

Jos: What do you mean with first class?

Martijn: First class is more expensive.

Jos: Oh, I've got enough money.

Soms wisten de leerlingen niet precies hoe ze iets in het Engels moesten zeggen. Dan werden ze gevraagd om het op een andere manier te zeggen. Leerlingen gaven omschrijvingen van woorden of ze zeiden het op een andere manier. Soms hadden leerlingen zelf door dat ze iets niet helemaal op de juiste manier zeiden en verbeterden zich zelf. Het volgende fragment laat dit zien.

Martijn: Because you took so slow, because you took so long, the airplane has gone away.

De genoemde strategieën houden het gesprek gaande en verhogen de begrijpelijkheid. Hierdoor werd de vloeiendheid bevorderd van de taaluitingen. Goed Engels spreken gaat om het uitspreken van een begrijpelijke boodschap door in vlot tempo zinnen te produceren.

Leerlingen meldden gemiddeld bij 3 of 4 lessen vooral nieuwe woorden te hebben geleerd. De meerderheid van de leerlingen heeft nieuwe woorden geleerd bij de thema's 'Begroeten en kennismaken', 'Eigen cultuur' en 'Hobby's, muziek en sport'. De leerlingen

geven aan dat ze in 7 lessen vooral hebben geleerd hoe ze zinnen moeten maken. Bij de meerderheid van de leerlingen gaat het om de thema's 'Begroeten en kennismaken', 'Inlichtingen vragen en geven', 'Dagelijkse routines', 'Hobby's, muziek en sport', 'Favoriete maaltijden', 'Vakanties' en Winkelen. Leerlingen hebben tijdens 5 lessen de uitspraak van woorden geleerd. Bij de meerderheid van de leerling gaat het dan om de thema's 'Tv-serie of Film', 'Eigen cultuur', 'Dagelijkse routine', 'Hobby's, muziek en sport' en 'Vakanties'. De volgende tabel laat zien wat leerlingen in de desbetreffende lessen vooral hebben geleerd.

Tabel 4.2: Behandelde thema's tijdens taalprogramma en wat er werd geleerd volgens de leerlingen

Thema	woorden	zinnen	uitspraak
Begroeten en kennismaken	+	+	
Tv-serie of film			+
Inlichtingen vragen en geven		+	
Eigen cultuur	+		+
Dagelijkse routines		+	+
Hobby's, muziek, and sport	+	+	+
Favoriete maaltijden		+	
Vakanties		+	+
Winkelen		+	

De lessen in de controlegroep

De controlegroep heeft alleen de gewone lessen Engels gevolgd. Gedurende het onderzoek kregen de leerlingen twee lessen per week. De instructietaal tijdens deze lessen was Engels. De leerlingen moesten ook Engels praten. Als een leerling in het Nederlands begon te praten als hem een vraag werd gesteld, zei de leraar: 'In English, please'. Alleen de grammatica werd in het Nederlands besproken. Hoewel de leerlingen gewend zijn om Engels te spreken tijdens deze lessen, werden de spreekoefeningen in het lesboek overgeslagen. Er werd vooral in de instructie Engels gesproken. De leraar vroeg de leerling iets in het Engels en deze antwoordde hem in het Engels. Een of twee leerlingen lazen een stukje tekst in het Engels hardop voor. Er was geen sprake van echte interactie. We nemen een les als voorbeeld.

De leraar begon de les in het Engels. De leerlingen luisterden naar een geluidsfragment over een taalcursus. In het leerboek stonden een aantal vragen. Bijvoorbeeld hoe vaak de lessen worden gegeven. De vragen werden in het Engels besproken. Een leerling antwoordde in het Nederlands. Deze werd door de leraar gevraagd het in het Engels te geven doen. Hierna werden alle antwoorden in het Engels gegeven. De leraar sloeg de spreekoefening uit het boek over. Hij liet de leerlingen om de beurt een stuk tekst over een talenschool voorlezen. Als de uitspraak onjuist was, verbeterde de leraar deze. Zo nu en dan gaf hij ook het Nederlandse woord voor een moeilijk Engels woord. Hierna kregen de leerlingen tijd om zelfstandig vier oefeningen te maken. Een van de oefeningen was je ideale school te beschrijven. Na een tijdje werden de oefeningen in het Engels besproken. Een aantal leerlingen reageerde in het Nederlands, deze werden door de leraar gevraagd in het Engels te reageren. De meeste leerlingen deden dit uiteindelijk ook. Hierna kregen de leerlingen een tweede luisterfragment te horen. Ze hoorden een liedje, '(What a) Wonderful World' van Sam Cooke, waarin verschillende schoolvakken genoemd werden. De leerlingen moesten deze vakken benoemen. De leerlingen overlegden met elkaar in het Nederlands, maar de antwoorden aan de leraar werden wel in het Engels gegeven. De leerlingen konden vervolgens verder schrijven over hun ideale school. Leerlingen overlegden met elkaar hoe je sommige dingen in het Engels moet zeggen. Aan het eind van de les werden 6 leerlingen gevraagd over hun ideale school te vertellen. Ze lazen voor wat ze hadden opgeschreven. Een aantal leerlingen hadden een kort verhaaltje en een aantal leerlingen hadden een langer verhaal over hun ideale school. De overige leerlingen moesten hun ideale school er uit kiezen. De leerlingen namen enthousiast deel aan de les.

4.2 Effecten van het taalprogramma

De effecten van het taalprogramma op de spreekvaardigheid van leerlingen, werden onderzocht door voor en na het taalprogramma bij 21 leerlingen die het taalprogramma hadden gevolgd en bij 20 leerlingen in de controlegroep een spreektoets af te nemen. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen accuraat (accuracy) en vloeiend spreken (vlotheid). Accuraat betekent dat de uiting qua betekenis en grammatica juist is, maar niet per definitie vloeiend. Vloeiend betekent dat de uiting zowel juist als vloeiend is. De spreektoetsen om deze twee kenmerken te meten zijn betrouwbaar gebleken.

De scores op accuraatheid zijn omgezet naar een cijfer tussen de 1 en 10. Tabel 4.3 laat de scores op accuraatheid zien. Als we de scores op de voortoets bekijken, zien we dat

de leerlingen die het taalprogramma zullen volgen lager scoren dan de leerlingen die de controlegroep vormen. Dit verschil tussen beiden groepen is significant. Bij het analyseren van de scores op de natoets is daarom rekening gehouden met het verschil in scores op de voortoets. Na rekening te hebben gehouden met de scores op de voortoets bleek er een significant verschil te zijn tussen beide groepen in het voordeel van de groep leerlingen die het taalprogramma heeft gevolgd. De effectgrootte is 0.5 standaarddeviatie verschil tussen de experimentele groep en de controlegroep. Dit is een redelijk effect. Op de natoets scoren beide groepen vergelijkbaar. Beide groepen zijn vooruitgegaan, maar de groep die het taalprogramma heeft gevolgd is er het meest op voor uit gegaan.

Tabel 4.3: Toetsscores op accuraatheid (schaal 1-10); gemiddelden en standaard deviaties.

Onderzoeksgroepen	Voortoets		Natoets	
	Gemiddelde	St. dev.	Gemiddelde	St. dev.
Taalprogramma groep	6.22	1.79	7.53 (7.88)	1.23
Controlegroep	7.37	1.32	7.49 (7.13)	1.43
Totaal	6.78	1.54	7.51 (7.50)	1.00

De scores op vloeiendheid zijn omgezet naar een cijfer tussen 1 en 10. Tabel 4.4 laat de toetsscores op vloeiendheid zien.

Tabel 4.4: Toets scores op vloeiendheid (schaal 1-10); gemiddeldes en standaard deviaties.

Onderzoeksgroepen	Voortoets		Natoets	
	Gemiddelde	St. dev.	Gemiddelde	St. dev.
Taalprogramma groep	3.94	1.79	4.79 (5.44)	1.74
Controlegroep	5.69	1.71	4.30 (3.62)	1.56
Totaal	4.79	1.94	4.55 (4.53)	1.65

Als we kijken naar de scores op de voortoets dan zien we dat de leerlingen uit de controlegroep hoger scoren dan de leerlingen die het taalprogramma volgden. Het

verschil tussen beiden groepen is statistisch significant. De natoets is moeilijker voor de leerlingen en dat is te merken in de controlegroep. Deze leerlingen scoren lager dan op de voortoets. In de experimentele groep is dat niet het geval. De vraag is of de verschillen tussen de leerlingen van de twee groepen in vooruitgang betekenisvol zijn. Bij het vaststellen van het effect van de spreeklessen is daarom rekening gehouden met het verschil in spreekvaardigheid op de voortoets. Er blijkt een significant verschil in vooruitgang te zijn tussen beide groepen op de natoets. De effectgrootte is 1.2 standaarddeviatie verschil tussen de experimentele en controlegroep. Dit is een groot effect. De leerlingen die het taalprogramma hebben gevolgd scoren nu even hoog als de leerlingen in de controlegroep en lijken zelfs iets hoger te scoren. De leerlingen die de spreeklessen hebben gedaan hebben maakten in negen lessen een flinke inhaalslag.

4.4 Conclusie

Het gaat hier om een kleinschalig onderzoek waarbij twee klassen leerlingen werden vergeleken. De beperkingen van het onderzoek zijn vooral die van de generaliseerbaarheid van de resultaten. De steekproef is te gering om zonder meer te kunnen stellen dat ook in andere havo-4 klassen onder dezelfde onderwijscondities de gevonden effecten zullen optreden. Punt is dat de experimentele groep niet veel afwijkt van de gemiddelde havo-klas en dat net als in veel andere klassen er geen onderwijs met Engels als instructietaal wordt gegeven. Onze conclusie is dat dit onderzoek laat zien hoe door een interactieve benadering van het spreekonderwijs de vlotheid van taaluitingen worden gestimuleerd. Leerlingen raken over hun spreekangst heen en zijn bereid in het Engels te spreken. De interactieve benadering kan leerlingen de durf en de vlotheid verschaffen om met mensen uit andere landen in gesprek te komen. Hoewel leerlingen vooral vooruit gingen in vlotheid is het niveau dat door de meest leerlingen werd behaald nog onvoldoende om zich vlot verstaanbaar te maken in een Engels sprekend land. Gemiddeld werd door de experimentele groep 48% van de spreekopgaven uit de natoets correct beantwoord. De standaarddeviatie rond het gemiddelde is 17% (zie tabel 4.4).

Voor het bereiken van goede spreekvaardigheid zullen meer spreeklessen nodig zijn zowel in de experimentele groep als in de controlegroep die al in het Engels les kreeg.

5 Conclusies en Aanbevelingen

Met name het spreken en luisteren in een vreemde taal zijn van belang voor goede mondelinge communicatie tussen leerlingen tijdens een uitwisseling. Deze vaardigheden kunnen worden verbeterd door gerichte training, maar ook door de ervaring die leerlingen opdoen tijdens de uitwisseling.

5.1 Conclusies en discussie

Het *eerste onderzoek* (hoofdstuk 2) ging over de vraag in hoeverre de spreek- en luistervaardigheid van leerlingen verbetert door het gebruik van krachtige didactische modellen bij de voorbereiding op internationale samenwerking en uitwisseling van leerlingen. Er is onderzoek uitgevoerd op scholen voor vmbo en scholen voor vwo. In beide schooltypen is nagegaan of deelname aan een uitwisseling al dan niet in combinatie met een taalvoorbereidingsprogramma van invloed is op de spreek- en luistervaardigheid van leerlingen. Tevens is onderzocht of het zelfvertrouwen in het gebruik van de Engelse taal bij leerlingen toeneemt door deelname aan een internationale uitwisseling en het taalvoorbereidingsprogramma. Uit het onderzoek blijkt dat er positieve effecten zijn van de taalvoorbereiding en van deelname aan een internationale uitwisseling.

Wat opvalt is de toename in zelfvertrouwen van leerlingen. De leerlingen in vwo en vmbo die hebben deelgenomen aan een uitwisseling zijn duidelijk positiever in hun inschatting van eigen taalvaardigheden in het Engels dan zij die niet aan een uitwisseling hebben deelgenomen. Deze resultaten komen overeen met die uit het onderzoek van Oonk (2004). Meer zelfvertrouwen wil overigens nog niet zeggen dat leerlingen die aan een uitwisseling deelnamen ook daadwerkelijk beter Engels zijn gaan spreken en luisteren. Daarom zijn er objectieve toetsen afgenomen.

In het vmbo is, uitgaande van de toetsresultaten, sprake van toename in luistervaardigheid als gevolg van taalvoorbereiding en in het vwo is er geen toename. Het positieve effect in het vmbo is vooral aan de taalvoorbereiding toe te schrijven en niet aan de uitwisseling omdat leerlingen in vmbo die alleen aan de uitwisseling hebben deelgenomen geen positief effect hebben op de luistertoets. Het effect van de talige

voorbereiding is beperkt tot de leerlingen die lager dan gemiddeld scoorden op de voortoets luisteren. Dit komt waarschijnlijk omdat er in de lessen vooral is geoefend met het leren spreken in eenvoudige situaties. De luisteroefeningen op de CD-rom gingen ook over deze onderwerpen.

Er zijn verschillende verklaringen voor het ontbreken van positieve effecten van de uitwisselingen op de luistervaardigheid in het Engels in het vwo. Belangrijkste reden is dat de leerlingen minder dan de vmbo leerlingen hebben geoefend met de luisteroefeningen van de CD-rom en verder bevat de CD-rom te weinig uitdagende luisteroefeningen voor leerlingen die al enigszins gevorderd waren met hun woordenschat en luistervaardigheid. Dit pleit ervoor om een aparte CD-rom te maken voor vwo met onderwerpen die expliciet aansluiten bij de onderwerpen van de uitwisseling. Verder moet zowel in vwo als vmbo het huiswerk van de leerlingen (de beantwoorde vragen over de luisterteksten) expliciet nabesproken worden en van een cijfer voorzien zodat er ook echt geoefend wordt door de leerlingen.

Tot slot is er in het vmbo en het vwo een toename in Engelse spreekvaardigheid op de toetsen in de groepen die de taalvoorbereiding en uitwisseling deden. Leerlingen die een taalvoorbereidingsprogramma hebben gehad en op uitwisseling zijn geweest zijn ogenschijnlijk meer vooruit gegaan in het spreken dan de leerlingen die niet aan een uitwisseling hebben deelgenomen. Dat geldt voor zowel vmbo- als vwo leerlingen. De effecten zijn redelijk groot. Door de kleine aantallen leerlingen waarbij een spreektoets kon worden afgenomen zijn de verschillen tussen de groepen statistisch echter niet significant. We kunnen daardoor niet met voldoende zekerheid beweren dat de spreekvaardigheid is verbeterd. We menen dat de spreekvaardigheid in het vmbo nog meer vooruitgegaan zou zijn als de leerlingen tijdens de uitwisseling meer gelegenheid zouden hebben gehad om spreekopdrachten Engels uit te voeren. Het merendeel van de gastouders en de bewoners van het uitwisselingsland (Polen) sprak geen of zeer matig Engels en dat maakt uitvoering van opdrachten in de Engelse taal niet goed uitvoerbaar. Taalervaringen bleven beperkt tot contacten met gidsen en met de leerlingen en docenten uit het uitwisselingsland die Engels spraken. Voor de vwo-leerlingen die naar Engeland zijn geweest gold dit nadeel niet. Maar deze leerlingen hadden vooraf meer taaltraining moeten hebben en meer gerichte opdrachten tijdens de uitwisseling over de centrale onderwerpen voor hun uitwisseling. De taalvoorbereiding in het vwo had nu een korte duur en het effect hiervan is wellicht alleen voldoende geweest om de grootste tekorten bij zwakke leerlingen weg te werken. Om enigszins gevorderde

leerlingen meer spreekvaardigheid te laten opdoen zijn waarschijnlijk meer en vooral meer gerichte opdrachten nodig waarover leerlingen tijdens de uitwisseling rapporteren en verslag uitbrengen.

Het doel van de *tweede studie* (hoofdstuk 3) was om na te gaan of de materialen en lesvoorbeelden uit het onderzoek naar krachtige didactische modellen overdraagbaar zijn in de bestaande schoolsituaties. Het Europees Platform voor het Nederlands Onderwijs heeft voor verspreiding zorg gedragen en heeft naar analogie van de spreeklessen en luisteroefeningen Engels ook spreeklessen voor Duits samengesteld. Het Europees Platform heeft scholen gezocht die bereid waren met de materialen te gaan werken. Het was niet alleen moeilijk om scholen te werven, maar ook om scholen daadwerkelijk gebruik te laten maken van het materiaal. We kunnen concluderen dat deze opzet niet is geslaagd. Scholen maakten geen gebruik van het aanbod voor extra ondersteuning bij het geven van spreeklessen, hebben zich tussentijds teruggetrokken of hebben vrijwel geen spreeklessen gegeven.

We menen dat de luistervaardigheid meer vooruitgegaan zou zijn als de leerlingen tijdens de uitwisseling meer gelegenheid zouden hebben gehad om spreekopdrachten Engels of Duits uit te voeren. Het merendeel van de gastouders en de bewoners van de uitwisselingslanden Spanje, Denemarken of Polen spraken zeer matig Engels en dat bevordert het leren van de vreemde taal niet. Taalervaringen bleven beperkt tot contacten met gidsen en met de leerlingen en docenten uit het uitwisselingsland die Engels spraken. Voor de leerlingen die naar Engeland of Duitsland zijn geweest gold dit nadeel niet. Maar deze leerlingen hadden vooraf meer taaltraining moeten hebben en meer gerichte opdrachten tijdens de uitwisseling. De taalvoorbereiding ontbrak nu geheel of had een zeer korte duur en het effect hiervan is verwaarloosbaar. Er waren, zoals viel te verwachten, in dit onderzoek geen verschillen in Engelse of Duitse luistervaardigheid tussen de groepen die wel en die niet op uitwisseling zijn geweest.

Het ontbreken van spreeklessen in de vreemde taal als voorbereiding op de uitwisselingen is in overeenstemming met de huidige werkwijze op de scholen. Er wordt doorgaans weinig gebruik gemaakt van de spreekactiviteiten uit de methodes tijdens de lessen in de vreemde taal en als er een spreekactiviteit is dan gaat het om het laten lezen van een tekst of het houden van een voorbereide presentatie. Er is dan sprake van een centrale bron in de klas (een leerling of de docent) en de andere leerlingen

hebben een passieve rol (luisteren). In een dergelijke situatie zullen spreeklessen waarbij een klas leerlingen in tweetallen gedurende 15 minuten intensief moet oefenen niet snel als didactische werkvorm in het onderwijs worden geaccepteerd.

Daar komt bij dat veel scholen de uitwisselingen vooral zien als culturele en sociale ontmoeting tussen de eigen leerlingen en leerlingen uit het buitenland. Daardoor zullen talige opdrachten niet snel een centrale rol krijgen in de uitwisselingen. Leerlingen doen nu samen een project, maar dat lijkt in de uitwisselingen doorgaans een zeer bescheiden plaats in te nemen (zie hoofdstuk 2 en 3). Vanuit deze stand van zaken bezien kan men niet onder meer verwachten dat scholen talige opdrachten maken die moeten worden uitgevoerd tijdens de uitwisseling en dat ze als voorbereiding daarop leerlingen oefenen in het communiceren in de vreemde taal voor veel voorkomende praktijksituaties.

De doelen voor de vreemde talendidactiek en taalverwerving tijdens uitwisselingen die in het ontwikkelde draaiboek voor internationale uitwisselingen en in de lesmaterialen van het project “Krachtige didactische modellen” besloten liggen, komen overeen met wat vele beleidsmakers en coördinatoren internationalisering wenselijk vinden (zie Harskamp et al, 2005). We moeten echter constateren dat deze doelen ver weg staan van de vigerende praktijk op de scholen (Onderwijsinspectie, 2005).

De vraag van *het derde onderzoek* (hoofdstuk 4) was of een reeks van 12 intensieve spreeklessen binnen lessen Engels in een reguliere school voor voortgezet onderwijs kan leiden tot een redelijk niveau van beheersing van Engels door de leerlingen. Meer specifiek is getracht om na te gaan of een interactieve benadering van het spreken de spreekvaardigheid van havo-leerlingen kan verbeteren. De interactieve benadering is gekozen omdat leerlingen in havo-4 enige ervaring hebben met het lezen van Engelse teksten en in het luisteren naar gesproken Engels. Ze bereiden zich hiertoe voor in verband met het examen in havo-5. We verwachten dat we de leerlingen Engels kunnen leren spreken door hen te leren hoe ze over onderwerpen die hen zullen interesseren kunnen discussiëren. De lessen werden gegeven door een assistent-leraar met ervaringen in het geven van spreeklessen Engels aan een schoolklas. Het bleek niet eenvoudig om scholen bereid te vinden. In totaal zijn 14 scholen benaderd waarvan er twee aan het onderzoek mee wilden doen.

Het onderzoek is op deze scholen uitgevoerd in het voorjaar van 2005. Er waren twee onderzoeksgroepen. De experimentele groep bestond uit leerlingen die het

taalvoorbereidingsprogramma kregen. Deze groep was niet gewend om Engels te spreken tijdens de lessen Engels maar Nederlands. De controlegroep bestond uit leerlingen die op de havo altijd Engels als instructietaal hadden tijdens de lessen Engels en die de reguliere lessen volgden tijdens het onderzoek. Beide groepen hadden twee keer per week Engelse les.

Het onderzoek toont aan dat de spreeklessen de spreekvaardigheid van leerlingen verbeteren. In negen spreeklessen van 20 minuten kunnen leerlingen die weinig tot geen Engels spreken worden gebracht op het niveau van leerlingen die vier jaar lang Engels hebben gehoord en gesproken tijdens de lessen Engels. De leerlingen verbeterden zowel hun accuraatheid als vlotheid in het spreken van Engels, maar vooral het laatste. In de interactieve benadering is het primaire doel dan ook: leerlingen vlot leren communiceren in een vreemde taal. De assistent-leraar kon de lessen binnen de gestelde tijd uitvoeren. Ze volgde de lesfasen: oriëntatie, woordspin, demonstratie, zelf oefenen en nagesprek en feedback. Ze slaagde er na een aantal lessen in om alle leerlingen aan het spreken te krijgen in het Engels en hen over de onderwerpen met elkaar te laten discussiëren. Overeenkomstig de ervaringen uit eerder onderzoek (Nakatani, 2005) is niet alleen geoefend in het produceren van zinnen die passen bij een situatie (de competentiegerichte benadering), maar is geprobeerd om leerlingen spreekstrategieën bij te brengen in situaties die voor hen interessant zijn en waar ze wat van weten (de interactieve benadering). De strategieën zijn bedoeld om een gesprek gaande te houden en om op begrijpelijke wijze te communiceren. De geoefende strategieën waren: (a) van te voren bedenken wat je wilt gaan zeggen (spreekplannetje maken); (b) omschrijven van een woord of begrip als je het niet meer weet in het Engels; (c) om herhaling vragen als je het niet goed begrepen hebt wat een ander zegt; (d) in andere woorden herhalen als de ander je niet begrijpt; (e) de *wh*-vragen gebruiken om een gesprek gaande te houden (*who are your parents, when do you, what do you know of enz.*). Met deze strategieën hebben de leerlingen in de taalvoorbereidingsgroep vooral hun vlotheid in het Engels geoefend.

De leerlingen van de controlegroep werden niet speciaal in vlotheid geoefend. In hun lessen was de instructietaal Engels, maar de leraar deed weinig aan het bevorderen van spreekstrategieën. Bijna alles wat de leerlingen zeiden werd voorgestructureerd door het boek of door henzelf omdat ze altijd eerst iets opschreven voordat ze het bespraken in het Engels. Leerlingen kwamen niet vaak tot spontaan spreken in de controlegroep, hoewel de instructietaal Engels was.

Uit dit onderzoek blijkt dat de interactieve benadering vooral de vlotheid van mondelinge taaluitingen stimuleert. Leerlingen raken over hun spreekangst heen en zijn bereid in het Engels te spreken ook al maken ze soms 'kromme' zinnen. De interactieve benadering kan leerlingen de durf en de vlotheid verschaffen om met mensen uit andere landen in gesprek te komen. Toch is het niveau dat door de meest leerlingen werd behaald nog onvoldoende om zich vlot verstaanbaar te maken in het Engels en zich te redden in vrij complexe taalsituaties. Gemiddeld werd 48% van de spreekopgaven uit de natoets correct beantwoord. Dat gemiddelde was op de voortoets 39%. Voor het bereiken van goede spreekvaardigheid zullen meer dan 9 spreeklesjes nodig zijn. Dat geldt zowel in de experimentele groep als in de controlegroep die al 4 jaar in de Engelse taal lessen Engels kreeg.

In het eerste onderzoek (hoofdstuk 2) werden in het vmbo 7 spreeklesjes gegeven door de assistent-leraar. Deze leerlingen kregen Engels spreken in vrij eenvoudige vraag-en-antwoordsituaties als voortoets en natoets. Het bleek dat leerlingen uit de experimentele groep vrij veel vooruitgaan op deze toetsen na het volgen van de lesjes. Maar, door het kleine aantal leerlingen waarbij toetsen werden afgenomen is er geen sprake van een significant verschil met de controlegroep die thuis bleef.

Naar onze voorlopige schatting (gezien de ervaringen in twee onderzoeken) zullen ongeveer 24 lessen van 20 minuten nodig zijn om het gros van de leerlingen voldoende vaardigheid te geven voor vlote mondelinge communicatie in het Engels tijdens een uitwisseling. Met die lessen kunnen naar verwachting ongeoefende havo/vwo-leerlingen van het huidige gemiddelde van 40% beheersing van spreekopgaven in complexe gesprekssituaties komen tot 60% beheersing. In het vmbo kunnen ongeoefende leerlingen van het huidige gemiddelde van 50% beheersing van toetsopgaven in eenvoudige gesprekssituaties komen tot gemiddeld 70% beheersing.

Het is zaak dat in de talige voorbereiding voor beginnende sprekers vooral wordt geoefend met competentiegerichtte instructie waarin accuraatheid van taaluitingen in verschillende taalsituaties eerst wordt geoefend en het vlot leren spreken daarna aan de orde komt. In de spreeklessen voor enigszins gevorderden zal vooral interactieve instructie voor een vlote taalproductie en kunnen voeren van discussies en opiniërende gesprekken van belang zijn.

5.2 Aanbevelingen

Uitwisselingen bieden kansen voor alle leerlingen als het gaat om verbetering van het spreken en luisteren in een vreemde taal. Een gerichte taalvoorbereiding is daarvoor een belangrijke voorwaarde. In de taalvoorbereiding moet er een aanbod zijn voor zowel goede als zwakke leerlingen. Er zijn vanuit de hier gepresenteerde projecten voorbeelden van spreeklessen en CD-roms met luisteroefeningen beschikbaar en beproefd voor Engels in vmbo en vwo. Ook voor Duits zijn CD-roms samengesteld. De spreeklessen en CD-roms voor Engels bevatten gevarieerde opdrachten voor groepen zwakke en gevorderde leerlingen. De spreeklessen Engels zijn op kleine schaal in vmbo en havo beproefd en bleken effectief.

Van belang is dat leerlingen de opdrachten waarvoor ze oefenen ook kunnen uitvoeren tijdens de uitwisseling en dat zij daarover inhoudelijke feedback krijgen van de docent, ook tijdens de uitwisseling.

Onze aanbevelingen voor de verspreiding van ervaringen en materialen uit het onderzoek naar krachtige didactische modellen voor verbetering van de Engelse taal zijn de volgende:

Aanbeveling 1: In de subsidierichtlijnen voor uitwisselingen zouden scholen in het voortgezet onderwijs erop gewezen moeten worden dat leerlingen al over een redelijke spreek- en luistervaardigheid in de vreemde taal moeten beschikken om rendement te behalen wat taalverwerving betreft. Voor leerlingen die daarover niet beschikken zouden scholen lessen kunnen organiseren voorafgaande aan de uitwisseling, met behulp van de beschikbare materialen. Die spreeklessen moeten leerlingen brengen op het niveau dat zij zich tijdens de uitwisseling begrijpelijk kunnen uitdrukken en in staat zijn om vragen te stellen en vragen te beantwoorden en opdrachten kunnen uitvoeren in een ander Europees land. Naar schatting zullen er voor de vele leerlingen met weinig spreekervaringen in vmbo, havo en vwo tenminste 24 spreeklesjes van 20 minuten nodig zijn om een aanvaardbaar niveau van vlotheid te bereiken.

Aanbeveling 2: Het gebruik van objectieve spreek- en luistertoetsen wordt aanbevolen om vast te stellen of leerlingen een redelijk niveau hebben. Voor alle schooltypen zijn er CITO spreektoetsen en luistertoetsen die door leraren kunnen worden afgenomen. Een score van 60% correct op een toets lijkt minimaal nodig om tijdens een uitwisseling in alle situaties te kunnen communiceren. Self-efficacy vragenlijsten voor leerlingen, zoals

onder andere in het Europees taalportfolio opgenomen, lijken over het geheel genomen weinig systematische samenhang te hebben met feitelijke vaardigheden van leerlingen en zijn gezien de resultaten in de hier gepresenteerde onderzoeken en die van Oonk (2004) voor dit doel niet geschikt.

Aanbeveling 3: Bij toekenning van subsidie voor een uitwisseling met als centraal doel taalverwerving, zouden scholen kunnen worden verplicht om 10 talige opdrachten te formuleren die leerlingen tijdens de uitwisseling uitvoeren. De opdrachten moeten uitgevoerd kunnen worden in een omgeving met mensen die de doeltaal ook naar behoren spreken. Uitwisselingen gericht op taalverwerving naar landen waar de doeltaal niet de voertaal is moeten aan eisen van een adequate taalomgeving voldoen. Voor de beoordeling van de opdracht wordt een schema opgesteld. De leerlingen moeten voor de opdrachten een beoordeling krijgen die meetelt. Scholen moeten aangeven hoe deze opdrachten aan hun taalvoorbereiding is gekoppeld.

Aanbeveling 4: Het verspreiden van de ervaringen uit het project 'Krachtige didactische modellen' zonder extra deskundige hulp zal niet van de grond komen. Het verspreidingsonderzoek waarover we in hoofdstuk 3 rapporteerden, laat dat duidelijk zien. In aanbeveling 1, 2 en 3 zijn een aantal voorwaarden aangegeven om de ervaringen te kunnen verspreiden. In deze aanbeveling gaat het vooral om de inhoudelijke ondersteuning voor het onderwijs. Scholen die uitwisselingen organiseren zouden leraren vreemde talen een nascholing moeten laten volgen in het organiseren en uitvoeren van lessen in spreken en hen daarvoor te certificeren. Ingrediënten voor de nascholing zijn onder andere te vinden in de didactische benaderingen, de lesorganisatie en de leerinhouden van de spreeklessen die in de onderhavige onderzoeken zijn gebruikt.

Aanbeveling 5: Het is aan te bevelen om onderzoek te laten verrichten naar effectieve manieren om in vmbo, havo en vwo de vlotheid in het spreken van een vreemde taal te verbeteren en leerlingen een aanvaardbaar niveau te laten bereiken. Een gevarieerd taalaanbod is nodig voor de spreeklesjes: voor beginners een meer competentiegerichte benadering om basisvaardigheid te verwerven en voor enigszins gevorderde leerlingen een meer interactieve benadering om de vlotheid van communiceren in complexe spreesituaties te verhogen. Het onderzoek kan nagaan welke combinaties van de

interactieve en competentiegerichte benadering effectief zijn voor verschillende groepen leerlingen. In het onderzoek kan tevens worden beproefd of ICT de rol van de docent in de oefenfase kan overnemen. Via de computer kan de leraar voorbeelden van gesprekken aanbieden en passende spreekoefeningen die leerlingen in tweetallen kunnen uitvoeren en opnemen. De leraar kan de opgenomen oefeningen dan nakijken en van feedback voorzien terug sturen. Met de inzet van de computer kan lestijd worden bespaard en kan differentiatie in spreekoefeningen worden aangebracht.

Literatuur

Bonnet, G. et al (2004). The assessment of pupil skills in English in eight European countries. Parijs: European Network of Policymakers for the Evaluation of Education Systems.

Bot, K. de (2003). Bilingual speech: from concepts to articulation. *Fremdsprachen Lehren und Lernen*, 32, 91-103.

Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. (2nd ed.). White Plains, NY: Longman.

Burns, A., & Joyce, H. (1997). *Focus on speaking*. Sydney: National Center for English.

Coleman, 1997; Residence Abroad Within Language Study *Language Teaching*. Vol 30. No 1. Jan.

Crandall, J., & Peyton, J. K. (Eds.). (1993). *Approaches to adult ESL literacy instruction*. McHenry, IL and Washington, DC.- Delta Systems and Center for Applied Linguistics.

Ellis, R. (1999). *Learning a second language through interaction*. Philadelphia: John Benjamins.

Ellis, R., Basturkmen, H., & Loewen, S. (2001). Learner uptake in communicative ESL lessons. *Language Learning*, 51, 281-318.

Ellis, R., Tanaka, Y., & Yamazaki, A. (1994). Classroom interaction, comprehension, and the acquisition of L2 word meanings. *Language Learning*, 44, 449-491.

Harskamp, E, Suhre, C en Zomerman, E (2005) *Op weg naar krachtige didactische modellen voor internationale uitwisselingen. Onderzoek naar leeromgevingen Engels voor internationale uitwisseling*. Groningen:GION

Huibregtse, I. Admiraal, W. Bot, de K. Coleman, L. & Westhoff, G. (2000) Effecten en didactiek van tweetalig voortgezet onderwijs , *TTWiA* nr. 64, jaargang , nr. 2 , p. 9-20.

Johnston, J. & Milne, L. (1995) Scaffolding second language communicative discourse with teacher-controlled multimedia. *Foreign Language Annals*, 28, 315-329.

Inspectie van het Onderwijs (1999) Werk aan de basis. Evaluatie van de basisvorming na vijf jaar. De Meern: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2005) Onderwijsverslag 2003/2004 Impuls voor verdere verbetering. De Meern: Inspectie van het Onderwijs.

Nakatani, Y. (2005). The Effects of Awareness-Raising Training on Oral Communication Strategy Use. *The Modern Language Journal*, 89, 76-91.

McLaughlin, B (1992) Myths and misconceptions about second language learning: what every teacher needs to unlearn. National center for Research on Cultural Diversity and Second Language Learning. University of California, Santa Cruz.

National Capital language Resource Centre (2003). Rating your Language Capability. Georgetown University: Washington, DC. <http://www.nclrc.org/repubai.htm>.

Nation, I.S.P. (2001) Learning Vocabulary in Another language. Cambridge University Press.

Oonk, G.H. (2004). De Europese integratie als bron van onderwijsinnovatie. Een onderzoek naar de betekenis en de resultaten van de internationalisering in het voortgezet onderwijs in Nederland. Dissertatie. Alkmaar: Europees Platform.

Rost, M., & Ross, S. (1991). Learner use of strategies in interaction: Typology and teachability. *Language Learning*, 41, 235-273.

Zomerman, E. (2005) Training in oral communication for exchanges in Dutch secondary education. Thesis. Educational Sciences. Faculty of Behavioral and Social Sciences. Groningen: RuG.